

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ВОЙЦЕЩУК АНДРІЙ ДМИТРОВИЧ

УДК 339.543

**РИЗИКООРІЄНТОВАНА ПАРАДИГМА ЗБАЛАНСУВАННЯ МИТНОГО
ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

ТЕРНОПІЛЬ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Крисоватий Андрій Ігорович,
Тернопільський національний економічний
університет, ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мельник Тетяна Миколаївна,
Київський національний торговельно-
економічний університет, завідувач кафедри
міжнародних економічних відносин

доктор економічних наук, професор
Журба Ігор Євгенович,
Хмельницький національний університет,
завідувач кафедри міжнародних відносин
та туризму

доктор економічних наук, професор
Мокій Анатолій Іванович,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
ім. М. І. Долішнього НАН України»,
провідний науковий співробітник
відділу регіональної економічної політики

Захист відбудеться 16 травня 2019 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46009 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46009 м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розіслано 16 квітня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Т. О. Кізіма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується поглибленням світогосподарських зв'язків, активізацією всіх форм міжнародних економічних відносин, у тому числі довгостроковим зростанням обсягів міжнародної торгівлі та інвестиційної активності країн. Разом з тим, глобальне економічне середовище під впливом глобальних трансформацій стає більш нестабільним, а в умовах переформатування світового економічного порядку зростають вимоги міжнародних організацій щодо фінансово-економічного оздоровлення національних економік, посилюються протекціоністські настрої країн, актуалізується роль національної компоненти у регулюванні зовнішньоекономічних відносин. При цьому спостерігається втрата країнами частини національного суверенітету у вирішенні питань міжнародної торгівлі, правил її ведення, інституційного регулювання, асиметричне позиціонування країн за використанням інструментів тарифного захисту та нетарифних обмежень, за інфраструктурним забезпеченням зовнішньоторговельних операцій і логістичним сервісом.

Подібні трансформації потребують від країн урахувати сучасні глобальні тренди і дуалістичну природу глобалізації при розробці стратегічних напрямів розвитку та інтеграції у глобальне економічне середовище, адже глобальна нестабільність стала поштовхом до вироблення концепції сталого (збалансованого) розвитку, яка трансформувала сучасні національні моделі зовнішньоторговельної активності країн. Об'єктивно, що процеси глобалізації, як і глобальне середовище, спричинюють нові виклики для інтегрованості країн у глобальний простір, підвищують роль митного регулювання та митної політики у захисті вітчизняного економічного простору та національних інтересів. Разом з тим, зазначені процеси суттєво вплинули на автономність країн у реалізації митної політики через делегування функцій на наднаціональний і глобальний рівні, їхню ініціативність у розробці нового формату економічної та митної взаємодії. Для України, якій властиві нестійкі позиції у міжнародній торгівлі, повільні структурні трансформації та неперервна, нерівномірна модернізація митної складової, нагальною залишається проблема максимального врахування нестійкості та викликів глобального середовища для формування пріоритетів розвитку її митного простору у новому форматі, його ефективної інтегрованості в глобальний простір із збереженням національних економічних інтересів.

Проблеми реалізації й удосконалення митної політики розглянуто у працях І. Бережнюка, Г. Бобрижної, І. Бондаренко, Є. Гармаша, Л. Івашової, Г. Колодко, А. Крисоватого, Т. Крушельницької, А. Мазур, Ф. Мейль, В. Науменка, П. Пашка, Ю. Петруні, П. Пісного, Д. Скрябіної, С. Терещенка, Ф. Тонгерена, Т. Тоцької, В. Ченцова. Питання лібералізації міжнародної торгівлі досліджували такі зарубіжні вчені: Д. Белл, Д. Бен-Давід, М. Корен, П. Ліндерт, С. Ліпсіц, М. Маклюен, Б. Олін, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, Т. Фрідман, П. Хірст, С. Хорнок, Н. Хортон, Д. Хуммельс, Г. Шаур. Дослідженню різних форм регіональної інтеграції та особливостей

функціонування митних союзів, а також специфіки митного регулювання у країнах-членах Європейського Союзу присвятили праці такі вчені: Б. Балласа, С. Беренда, І. Гладій, В. Іванов, С. Кірдіна, В. Косенко, В. Кухаренко, М. Лизун, В. Орешкін, М. Сорокін, В. Чужиков. Організацію інформаційного забезпечення митної справи в Україні досліджували І. Бережнюк, Н. Жмурко, П. Пашко, Д. Приймаченко, Н. Черняк, Т. Шталь. Вирішенню проблем економічного співробітництва, в тому числі зовнішньоторговельного та митного, в умовах глобалізації присвячені праці І. Бережнюка, О. Бертіл, О. Білоруса, В. Будкіна, І. Іващук, І. Журби, М. Каленського, П. Кругмана, В. Козюка, В. Куриляк, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Ю. Макогона, Т. Мельник, А. Мокія, В. Новицького, С. Осики, П. Пашка, Н. Резнікової, В. Рибчука, Є. Савельєва, П. Самуельсона, О. Сохацької, В. Сіденка, А. Філіпенка, Т. Циганкової, О. Швиданенка, С. Якубовського.

Базуючись на надбаннях світової та вітчизняної наукової думки і внеску вчених у розробку теоретико-методологічних засад митної політики та митної справи на всіх ієрархічних рівнях глобального простору, питання його збалансування з урахуванням основних ризиків глобального середовища визначають необхідність проведення наукових досліджень теоретико-методологічних основ і розробки практичних рекомендацій із формування новітньої парадигми функціонування митного простору України. Зазначене актуалізує тему, мету та завдання дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету: «Цивілізаційні виміри глобальних трансформацій і гео економічні пріоритети України» (номер державної реєстрації 0114U001079), де автором обґрунтовано особливості розвитку митного простору в глобальній системі економічних координат; «Розвиток міжнародних відносин України в системі світової та європейської економічної інтеграції» (державний реєстраційний номер 0114U001085), в якій виокремлено концептуальні підходи щодо мінімізації впливу глобальних ризиків на формування митного простору України. Дисертаційна робота виконана у межах науково-дослідних робіт Державної митної служби України (Міністерства доходів і зборів України): «Розробка системи аналізу та управління ризиками в галузі митної справи», шифр «Ризики – 1/06» (державний реєстраційний номер 0108U001656); «Удосконалення системи розвитку персоналу», шифр «Персонал – 1/10» (державний реєстраційний номер 0110U004385); «Розвиток системи управління ризиками у напрямі її застосування у пунктах пропуску через митний кордон України» (державний реєстраційний номер 0112U003858); «Розробка механізмів функціонування системи управління ризиками під час митного контролю в морських пунктах пропуску, в тому числі з використанням інформації про результати застосування ТЗМК», шифр – «ТЗМК 1/13» (державний реєстраційний номер 0113U000576); «Розбудова митної справи України: витоки, реалії, перехід до сталого розвитку» (державний

реєстраційний номер 0111U006927), в яких автором обґрунтовано напрями удосконалення управління ризиками в митній справі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в процесі глобальної інтеграції та розробка стратегічних напрямів його розвитку з урахуванням викликів глобального середовища.

Для досягнення окресленої мети визначено такі завдання:

– дослідити об'єктивні передумови і концептуальні засади сегментації глобального простору для визначення ролі митного простору в глобальній системі економічних координат;

– розкрити детермінанти формування митного простору у контексті виявлення його системних характеристик;

– проаналізувати сучасні моделі формування митного простору для обґрунтування підстав вибору країнами формату зовнішньоекономічної відкритості;

– провести моніторинг процесів регіональної економічної інтеграції у світі для оцінювання потенціалу інтеграційних процесів як вектора збалансування та ефективності митного простору країни;

– ідентифікувати ризики митного простору в глобальному середовищі для обґрунтування структурно-логічної схеми формування ризикоорієнтованої парадигми формування митного простору;

– виявити об'єктивні та суб'єктивні передумови виникнення системних ризиків для митного простору України у контексті з'ясування існуючих його дисбалансів під впливом глобального середовища;

– розкрити організаційні та управлінсько-методичні підходи до оцінювання ризиків митного простору для виявлення ефективних технологій діагностики його ризиковості в Україні та стану імплементації світових стандартів управління ризиками у вітчизняну митну систему;

– розглянути інституційне забезпечення збалансованого функціонування митного простору країни для виокремлення заходів щодо його модернізації з урахуванням процесів глобальної інтеграції;

– охарактеризувати особливості логістично-сервісної концепції розвитку митного простору України в глобальному середовищі для ідентифікації характеру її впливу на збалансованість простору;

– узагальнити системні характеристики інноваційно-інформаційних технологій, які сприяють мінімізації ризиковості митного простору країни, для вироблення прикладних рекомендацій щодо підвищення їхньої відповідності світовим стандартам;

– виявити та оцінити фіскальні ризики митного простору України для визначення напрямів їхнього зменшення та пошуку резервів надходження коштів до бюджету;

– комплексно оцінити стан боротьби з контрабандою та порушенням митних правил в Україні для розробки заходів протидії наявним ризикам;

– запропонувати заходи протидії нефіскальним ризикам у контексті зменшення їхнього впливу на екологічність і збалансованість митного простору України;

– оцінити стан захисту прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон України для розробки пропозицій щодо внесення змін у законодавчі акти та вітчизняну практику сприяння захисту прав інтелектуальної власності з урахуванням глобальних тенденцій;

– обґрунтувати взаємовплив глобального розвитку і функціонування митного простору країн для визначення структурних характеристик залежностей та ідентифікації позицій України у глобальному митному просторі;

– виявити й оцінити просторові та функціональні асиметрії митного простору України у контексті визначення перспектив і можливостей його збалансування та підвищення ефективності;

– сформулювати науково-прикладні рекомендації щодо стратегічних векторів розвитку митного простору України в глобальному середовищі для удосконалення системи управління його ризиками.

Об'єктом дослідження є процес формування та функціонування митного простору під впливом процесів глобалізації.

Предметом дослідження є теоретико-концептуальні положення та прикладні засади формування ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в глобальному середовищі.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети та вирішення окреслених завдань використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, застосування яких забезпечило ґрунтовність, об'єктивність і достовірність поданих у дисертації положень і сформульованих висновків. Методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення теорій глобалізації, інтеграції, ризикології та митної справи. Зокрема, у дисертаційній роботі використані такі методи: систематизації та узагальнення (при концептуалізації, окресленні генезису та архітектоніки митного простору); наукової абстракції та експлікації (при дослідженні понятійно-категоріального апарату дослідження); аналізу, синтезу, індукції, дедукції (при вивченні закономірностей формування і функціонування митного простору, в процесі аналізу глобального митного простору в контексті регіональної економічної інтеграції); типологізації (при виокремленні детермінант формування митного простору, класифікації його ризиків); історико-логічний (при визначенні передумов та чинників інтеграції митного простору України в глобальне економічне середовище); інституційного аналізу (при дослідженні інституційного базису функціонування митного простору України з урахуванням ризиків); структурно-функціонального аналізу (при сегментації глобального економічного простору); ризикології (при розробці напрямів зменшення ризиковості митного простору України в глобальному середовищі); порівнянь (при оцінюванні фіскальних і нефіскальних ризиків митного простору України); економетричного моделювання (канонічний аналіз – при визначенні взаємозалежності сталого розвитку та митного простору; кореляційно-регресійний аналіз – при встановленні залежностей між митним простором і рівнем залучення країн у міжнародну торгівлю й економічним зростанням країн; описової статистики та візуального аналізу –

при виявленні асиметрій глобального митного простору та митного простору України).

Інформаційною і фактологічною базою дослідження є монографічні дослідження та публікації вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики формування й розвитку глобального простору, в тому числі митного, дані й інформаційно-аналітичні матеріали Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Світової організації торгівлі, ЮНКТАД, Всесвітньої митної організації, Державної служби статистики України, Державної фіскальної служби України; наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, діюча нормативно-правова база України та чинні міжнародні угоди з питань митної справи, інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливої науково-прикладної проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад розробки ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в глобальному середовищі та формулюванні прикладних рекомендацій щодо визначення стратегічних пріоритетів розвитку митного простору з урахуванням процесів глобальної інтеграції.

У результаті дослідження отримані такі найбільш вагомні наукові результати:

вперше:

- сформульовано вихідні концептуальні положення ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору країни, за основу якої взята авторська модель формування митного простору в глобальному середовищі, на основі чого обґрунтовано сутнісне наповнення понятійного апарату дослідження, виокремлено функції та ієрархічні рівні митного простору, його функціональні характеристики; враховуючи такий підхід, розроблено структурно-логічну схему цієї парадигми, метою якої є дослідження структурно-функціонального збалансування простору з урахуванням ризиків, пов'язаних із суперечностями інтересів суб'єктів простору, обмеженістю ресурсів, альтернативами рішень, природними чинниками, викликами глобального середовища;

- здійснено ідентифікацію країн у митному просторі за обраними характеристиками, які поєднують основні напрями розвитку національних економік і глобальні тренди розвитку, що дало змогу сформулювати спільні та відмінні риси для групи країн, які сформувалися за результатами кластерного аналізу, виявити домінантні тенденції у розвитку митної політики країн під впливом викликів глобального середовища, визначити позиції України у глобальному митному просторі; за отриманими результатами доведено використання країнами різних моделей формування митного простору; виявлено нечіткість критеріїв класифікації глобального митного простору та констатовано, що він формується національними просторами, для яких характерна дифузія при виникненні спільних інтересів у сфері зовнішньої політики (зокрема, при переміщенні товарів та осіб через митні кордони країн), і наднаціональними (коли спільний простір виникає при утворенні однієї з форм регіональної інтеграції, при об'єднанні країн для вироблення спільної зовнішньої політики в окремих секторах);

– обґрунтовано концептуальні основи функціонування митного простору країни в контексті сталого розвитку на основі розробки теоретико-концептуальних підходів до оцінювання впливу характеристик митного простору на показники, які відображають соціальну, екологічну та економічну площину збалансованого розвитку, що дало змогу визначити структуру зв'язків і залежності між змінними обох множин, канонічні корені, факторну структуру досліджуваних множин та ідентифікувати країни у глобальній системі координат [митний простір; сталий розвиток];

удосконалено:

– категорійно-понятійний апарат дослідження через обґрунтування авторського визначення поняття «митний простір країни» як відкритої системи в умовах глобалізації з сутнісними відмінностями від поняття «митна територія», функціональне призначення якої виходить за межі лише територіального позиціонування, відображаючи процеси формування та реалізації міжсуб'єктних зв'язків з метою реалізації інтересів кожного з них і забезпечення безпеки митного простору; безпекою митного простору, на відміну від існуючих трактувань, запропоновано вважати такий його стан, пріоритетністю якого є дотримання національних економічних інтересів, забезпечення захищеності життєво важливих для суспільства інтересів в економічній, соціальній, інформаційній та екологічній сферах в умовах розширення зовнішньоекономічної активності суб'єктів, збереження довкілля, протидії загрозам життю і здоров'ю людей та зовнішнім викликам, які виникають у процесі переміщення товарів, предметів, людей, капіталу через митний кордон країни;

– теоретико-методологічні підходи до оцінювання ризиковості митного простору, що, на відміну від існуючих, охоплюють не лише митну складову митного простору, а й екологічну, соціальну та економічну, що дало підстави розробити практичні рекомендації щодо удосконалення системи управління ризиками митного простору в Україні відповідно до стандартів і міжнародних норм та новітніх технічних засобів митного контролю, програмно-інформаційних комплексів та ІТ-технологій, зміни функції державних інституцій із фіскально-регулюючої на сервісну, підвищення фаховості працівників митниць, які здійснюють митні процедури, впровадження прогресивних методів їхньої спеціальної та спеціалізованої підготовки, що, на відміну від існуючих, об'єднують усі інституції, які забезпечують функціонування митного простору, та враховують міжнародне співробітництво;

– інституційно-регулятивні підходи до оцінювання ефективності функціонування інститутів митного простору країни, на основі чого: встановлено недоліки їхнього впливу на його збалансованість та поширення ризиків, їхню низьку адаптованість до світових вимог, слабкість інституційної системи контролю за нефіскальними ризиками митного простору України, ідентифіковано ризики незахищеності прав об'єктів інтелектуальної власності в Україні, які поглиблюються під впливом глобального середовища; виявлено низький рівень координації діяльності інститутів у межах України та з інститутами інших країн, що стало підґрунтям для розробки заходів з

модернізації їхньої діяльності та зменшення ризиків неефективного використання кадрового потенціалу функціонування митного простору України;

– методологію оцінювання просторових і функціональних асиметрій митного простору країни, що, на відміну від наявних підходів, передбачають доповнення взаємопов'язаних критеріїв, сформованих під впливом викликів глобального середовища та національної економічної політики для здійснення оперативної діагностики динаміки асиметрій митного простору України;

набули подальшого розвитку:

– системні характеристики детермінант митного простору, що охоплюють певні види значущих чинників, на основі чого виокремлено базові детермінанти, які характеризують його стан та визначають ефективність функціонування в глобальному середовищі: розширення економічної інтеграції країни у глобальний простір; активізація зовнішньоекономічної й інвестиційної діяльності; збільшення товаро- та пасажиропотоків через митний кордон; зростання фінансових надходжень від оподаткування операцій із переміщення товарів і предметів через митний кордон країни; поліпшення соціально-економічних умов проживання населення (йдеться про прозорість кордонів та умов переміщення, якість контролю за імпортом товарів, забезпечення ефективної митної логістики, привабливість країни для ділової активності); зменшення випадків порушення митних правил і контрабанди;

– теоретико-методичні підходи до визначення системних суперечностей процесів глобалізації та мегарегіональної інтеграції у формуванні й забезпеченні збалансованості митного простору, що дало підстави з'ясувати основні проблеми економічної інтеграції країн, які перешкоджають збалансуванню митного простору та посилюють невизначеність глобального середовища, ускладнюючи цим ідентифікацію ризиків;

– оцінювання зовнішньоторговельних передумов і перспектив інтеграції України у глобальний митний простір з урахуванням вимог Угоди про асоціацію з ЄС, документів СОТ і ВМО, на основі чого: здійснено діагностику фіскальних ризиків митного простору; визначено сфери, де існують загрози для митного простору України, та заходи, які перешкоджають позиціонуванню держави на світових ринках (антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні, дозволені Світовою організацією торгівлі), а також сфери, де імплементація світових стандартів зменшує вплив глобальних викликів на митний простір;

– науково-організаційні підходи щодо трансформації митного простору України, а саме: на основі системно-динамічного аналізу практики протидії порушенню митних правил і контрабанді запропоновано законодавчі та інституційні зміни; розроблено та аргументовано доцільність апробації на одній із митниць (з необхідними скануючими системами та кінологічними командами) алгоритму здійснення митного контролю товарів і транспортних засобів із залученням скануючих систем та кінологічних команд митниць України; визначено стратегічні напрями і заходи для практичної реалізації ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України й забезпечення його безпеки під впливом викликів глобального середовища,

серед яких: контроль за дотриманням митного законодавства при одночасному спрощенні митних процедур; поглиблення напрямів міжнародного співробітництва; створення ефективних митних лабораторій; впровадження інформаційних технологій у процеси митного огляду та контролю, сучасних технічних засобів огляду й ідентифікації товарів і предметів, підготовка висококваліфікованих спеціалістів, що дасть змогу підвищити збалансованість митного простору.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень збалансування митного простору України на основі розробленої ризикоорієнтованої парадигми та доведенні їх до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути використані органами державної влади при розробці стратегії реформування митної системи України з урахуванням ризиків і викликів глобального середовища.

Одержані в процесі дослідження наукові результати прийняті до впровадження Комітетом з питань податкової та митної політики Верховної Ради України (довідка № 34/20-11/2018-1 від 20 листопада 2018 р.), Державною фіскальною службою України (довідка № 32112/6/99-99-18-15 від 2 жовтня 2018 р.), Українським національним комітетом Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine) (довідка № 434/1 від 6 грудня 2018 р.), ТзОВ «Рімериксон» (довідка № 20-11/3 від 16 листопада 2018 р.), Регіональним центром з інституційного розвитку європейського регіону Всесвітньої митної організації (довідка № 2018-he). Основні положення та результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Митне адміністрування», «Митний контроль», «Митні розрахунки і звітність», «Селекція митних ризиків», «Митна справа», «Міжнародна економіка», «Процедури СОТ», «Зовнішня торгівля України» «Глобальна економіка», «Глобальні економічні проблеми» (довідка № 126-34/762 від 2 травня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Всі наукові результати та положення наукової новизни, що наведені у дисертації і виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї і положення, які є результатом власних розробок автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: «Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти» (м. Дніпропетровськ, 2006 р.); «Ломоносов 2006» (м. Москва, 2006 р.); «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2009 р.); «Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст» (м. Дніпропетровськ, 2009 р.); «Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей та підприємств національної економіки» (м. Хмельницький, 2011 р.); «Модернізація митної справи – актуальне завдання сучасного розвитку Федеральної митної служби Росії» (м. Москва, 2011 р.); «Основні напрямки і

механізми ресурсозбереження в системі антикризового управління виробництвом» (м. Хмельницький, 2011 р.); «Митний союз Республіки Казахстан, Республіки Білорусь та Російської Федерації: сучасність і перспективи розвитку в контексті формування Єдиного економічного простору» (м. Мінськ, 2012 р.); «Модернізація державного управління та європейська інтеграція України» (м. Київ, 2013 р.); «Інтегроване управління кордоном: Теорія та практика» (м. Хмельницький, 2013 р.); «Світовий досвід упровадження індикаторів результативності діяльності органів державної податкової служби» (м. Ірпінь, 2013 р.); «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур» (м. Хмельницький, 2014 р.); «Напрямки та тенденції розвитку економіки України» (м. Тернопіль, 2017 р.); «Актуальні виклики сучасної науки» (м. Хмельницький, 2017 р.); «Проблеми сучасної Європи та України» (м. Тернопіль, 2018 р.); «Двадцять дев'яти економіко-правові дискусії» (м. Львів, 2018 р.); «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в сучасних умовах» (м. Полтава, 2018 р.)

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи опубліковано у 53 наукових працях, у тому числі: 1 одноосібна монографія, 3 розділи – у колективних монографіях; 30 наукових статей, з яких: 24 статті – у наукових фахових виданнях (з них 13 – у виданнях, внесених до реєстру міжнародних наукометричних баз), 2 публікації – у періодичних наукових виданнях інших держав (Росія, Естонія), 4 публікації – в інших наукових виданнях; 19 публікацій за матеріалами міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій. Загальний обсяг опублікованих праць становить 51,63 д. а., з них автору належить 45,65 д. а.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 505 сторінок, з них 393 сторінки основного тексту. Дисертація містить 49 таблиць, 80 рисунків та 12 додатків на 72 сторінках. Список використаних джерел налічує 445 найменувань на 40 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретико-концептуальний базис формування митного простору в глобальному середовищі**» досліджено теоретичні підходи до сегментації глобального економічного простору, з'ясовано місце митного простору в глобальному економічному просторі та його детермінанти, обґрунтовано сучасні моделі формування митного простору під впливом процесів глобальної інтеграції, охарактеризовано роль процесів регіональної економічної інтеграції в лібералізації умов торгівлі та спрощенні митних процедур.

У процесі дослідження обґрунтовано, що глобалізація зумовила значний вплив на поглиблення міжнародного співробітництва та переформатування міжнародних економічних відносин, передусім у сфері міжнародної торгівлі, яка залишається важливим джерелом економічного зростання, та виокремлено найбільш значні тенденції, які характеризують глобальний економічний розвиток упродовж останнього десятиліття. Аргументовано об'єктивність поглиблення інтеграційної активності країн і формування складних економічних систем, зміни ролі людини у парадигмі глобального розвитку, що актуалізує питання розвитку глобального економічного простору та його сегментів. У процесі узагальнення теоретичних позицій констатовано відсутність єдності у тлумаченні сутності економічного простору, його структури, рівнів функціонування, тобто підтверджено його мультиструктурність, складну внутрішню будову та суперечливий характер.

Зважаючи на те, що інтеграція країн у глобальний простір неможлива без розвитку зовнішньоекономічної політики, аргументовано важливість митної складової глобального економічного простору. Підтверджено, що митний простір країни під впливом процесів глобальної інтеграції функціонує як відкрита система, що об'єктивно потребує розробки і реалізації такої прозорої митної політики держави, яка відповідатиме світовим стандартам гармонізації та спрощення митних процедур і водночас забезпечуватиме якісний митний контроль, його безпеку, економічний суверенітет та інтеграцію у простори вищого ієрархічного порядку.

Запропоновано та концептуально обґрунтовано модель формування митного простору (рис. 1), яка охоплює всі його рівні, відображає критеріальні ознаки, функції, принципи та детермінанти формування. Встановлено, що характерними ознаками митного простору країни є: гіпертрофована інституційна структура; низький рівень взаємодії та координації дій між державними органами; існування потенційних джерел конфліктів і злочинності; суперечності національних інтересів з інтересами глобального митного простору; відсутність інноваційних стратегій розвитку; формування локальних полюсів у глобальному та національному митних просторах. Подано авторську класифікацію детермінант митного простору, які підтверджують значення всіх суб'єктів простору та їхніх інтересів у його ефективному функціонуванні, базуються на ціннісних установках, практиках, нормах і набутих, що сформувалися за трансляції цінностей суспільного способу життя та зовнішніх чинників впливу на поведінку суб'єктів митного простору.

Акцентовано, що інституційний базис глобального митного простору, до вимог якого уніфікуються правила функціонування національних митних просторів, формує Світова організація торгівлі, аналіз діяльності якої дав змогу: узагальнити основні ініціативи щодо спрощення умов торгівлі в частині тарифних (що підтверджує динаміка зниження ставок мита після 1994 р.) і нетарифних інструментів; аргументувати суперечності її діяльності в узгодженні інтересів між країнами із різним рівнем економічного розвитку, реалізації країнами інструментів прихованого протекціонізму і невиконання взятих зобов'язань щодо лібералізації торгівлі.

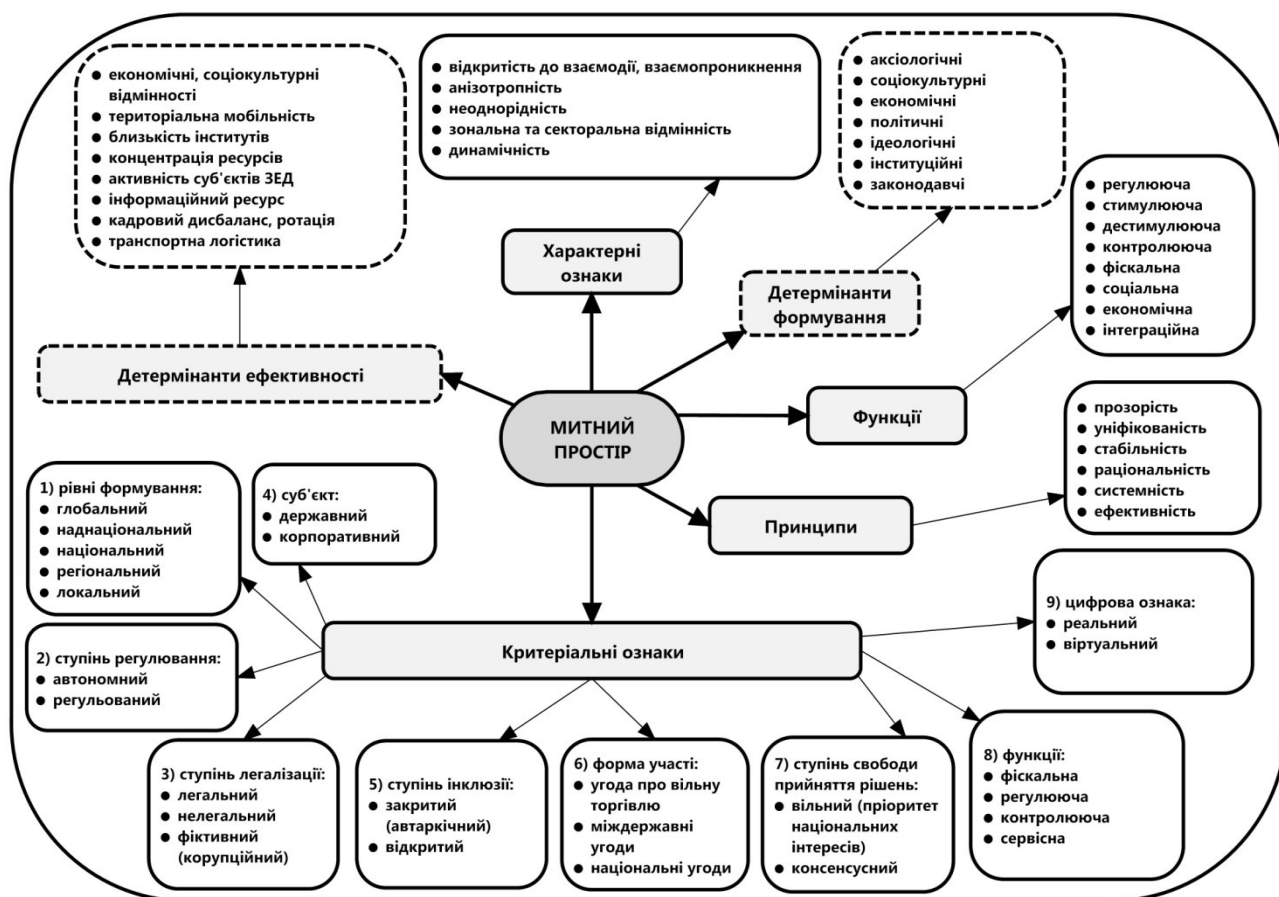

Рис. 1. Теоретико-методологічні основи формування митного простору

Аргументовано, що глобальний митний простір охоплює країни, які мають різні рівні захисту національних ринків та узгодження тарифів, на що вказує структура митних профілів цих країн, тому одним із ризиків для митного простору визначено односторонній характер спрощення умов торгівлі між країнами, що зумовлює несумірні вигоди для країн. Обґрунтовано роль нетарифних інструментів, дозволених СОТ, у забезпеченні безпеки митного простору. Водночас аргументовано, що, будучи прозорими, на перший погляд, ці заходи суттєво стримують процеси лібералізації торгівлі, оскільки неможливо визначити межу переходу нетарифних інструментів від непротекціоністських до протекціоністських. З огляду на це метою функціонування митного простору має бути його збалансованість у трьох вимірах: інституційному, функціональному і параметричному.

На основі аналізу основних світових і регіональних тенденцій лібералізації у сфері інвестицій, торгівлі та міжнародної міграції встановлено, що з 2011 р. обмежуючі заходи мали спадну тенденцію (наприклад, за дослідженнями ЮНКТАД, у 2016 р. 58 країн запровадили 124 зміни до національної інвестиційної політики, з яких 84 стосувалися лібералізації, сприяння та спрощення процедур, пов'язаних з інвестуванням, 22 мали рестрикційний характер). У торгівлі товарами серед протекціоністських заходів в останній період першість належить субсидіям (без експортних субсидій), які, наприклад, у 2016 р. становили 27,3% від усіх обмежуючих заходів, у 2017 р. – 29,2%. Серед заходів ліберального характеру найбільш частими є зменшення

тарифів. Наголошено, що в останнє десятиліття країни почали обережно використовувати інструменти захисту національних економік, однак нині набуває популярності такий захід, як обмеження міграції, який має, як правило, прихований характер.

Аргументовано, що неоднорідність глобального митного простору, незважаючи на проголошені міжнародними організаціями, передусім СОТ, принципи недискримінаційної торгівлі, зниження тарифних і нетарифних бар'єрів, рівності доступу на ринки, змушує країни використовувати різні форми співробітництва для забезпечення національних інтересів, що підтверджено тенденцією укладення регіональних торговельних угод. Встановлено регіональні особливості використання форм інтеграції для функціонування митного простору та забезпечення інтересів країн (підтверджено асиметричність створення NAFTA, суперечливості інтеграції в країнах Латинської Америки і Карибського регіону, швидку реакцію країн Азії на глобальні зміни та готовність до реформ, відсутність значних ефектів від регіональної інтеграції для країн Південної Азії, досягнення незначних результатів інтеграції для країн Африки). Деталізовано європейську модель функціонування митного простору та захисту національних економічних інтересів на основі спільної політики, яка дала змогу уніфікувати правила переміщення товарів, гармонізувати митну систему, запровадити спільні ініціативи щодо «третіх» країн, захистивши цим національні інтереси кожної країни-члена ЄС. Встановлено, що пріоритетами митної політики ЄС за умов ведення спільної зовнішньоторговельної політики є такі: захист і безпека митного простору ЄС; протидія нелегальному переміщенню товарів та людей; сприяння добросовісній торговельній конкуренції «третіх» країн; спрощення митних процедур й ефективність контролю за переміщеннями товарів через кордон; посилений контроль за товарами, які становлять загрозу життю та здоров'ю людей, навколишньому середовищу; підтримка митних ініціатив країн, з якими ЄС має спільний кордон, і зміцнення співробітництва. Підтверджено, що збалансування митного простору можливе лише з урахуванням процесів глобальної та регіональної інтеграції.

У другому розділі **«Теоретико-методологічні підходи до формування ризикоорієнтованої парадигми митного простору України в умовах лібералізації торгівлі та спрощення митних процедур»** розкрито теоретичний базис і методологію формування ризикоорієнтованої парадигми митного простору, з'ясовано гнєсеологічні та зовнішньоторговельні передумови формування ризиків митного простору України, запропоновано організаційні й управлінські підходи до оцінювання його ризиковості.

Доведено, що існуючі моделі оцінювання ризиковості митного простору передбачають переважно врахування митних ризиків, що спрощує методологічний базис дослідження. Запропоновано теоретико-методологічне підґрунтя формування ризикоорієнтованої парадигми митного простору країни (рис. 2). Виокремлено класифікаційні ознаки ризиків митного простору: за місцем виникнення; за масштабами наслідків виникнення; за тривалістю; за циклічністю; за сферами виникнення та поширення.

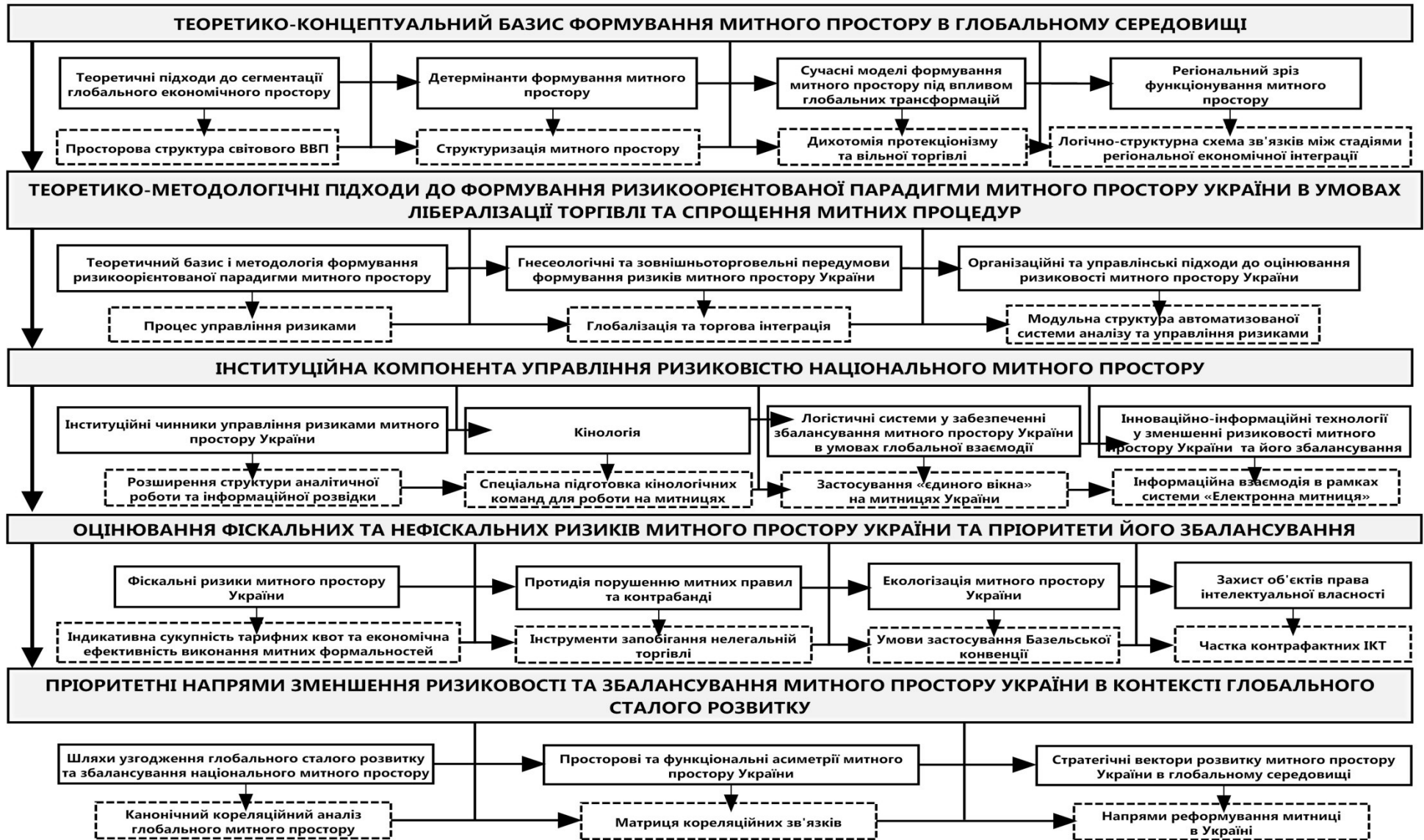

Рис. 2. Структурно-логічна схема реалізації ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України

Розроблено методологічні підходи до оцінювання ризиковості митного простору в глобальному середовищі, враховуючи його несиметричність. Запропоновано інструментарій оцінювання впливу характеристик митного простору на його збалансованість у двох вимірах: інтеграція та залучення країни у міжнародну торгівлю (на індекс залучення у міжнародну торгівлю) й економічне зростання в країні (на ВВП на одну особу). На основі використання методів економетричного аналізу побудовано гістограми емпіричних розподілів країн світу (рис. 3) та визначено описові характеристики, в тому числі показники асиметрії та ексцесу, які підтвердили нерівномірність розподілу країн у митному просторі. Отримані коефіцієнти асиметрії відображають зміщення відносно нуля, незначною ($< 0,25$) є асиметрія країн за залученням у міжнародну торгівлю та рівнем економічної свободи, проте для більшості показників вони демонструють значене відхилення. Встановлено, що правобічна асиметрія характерна для всіх обраних показників, і лише для рівня зв'язаних тарифних ставок – лівобічна.

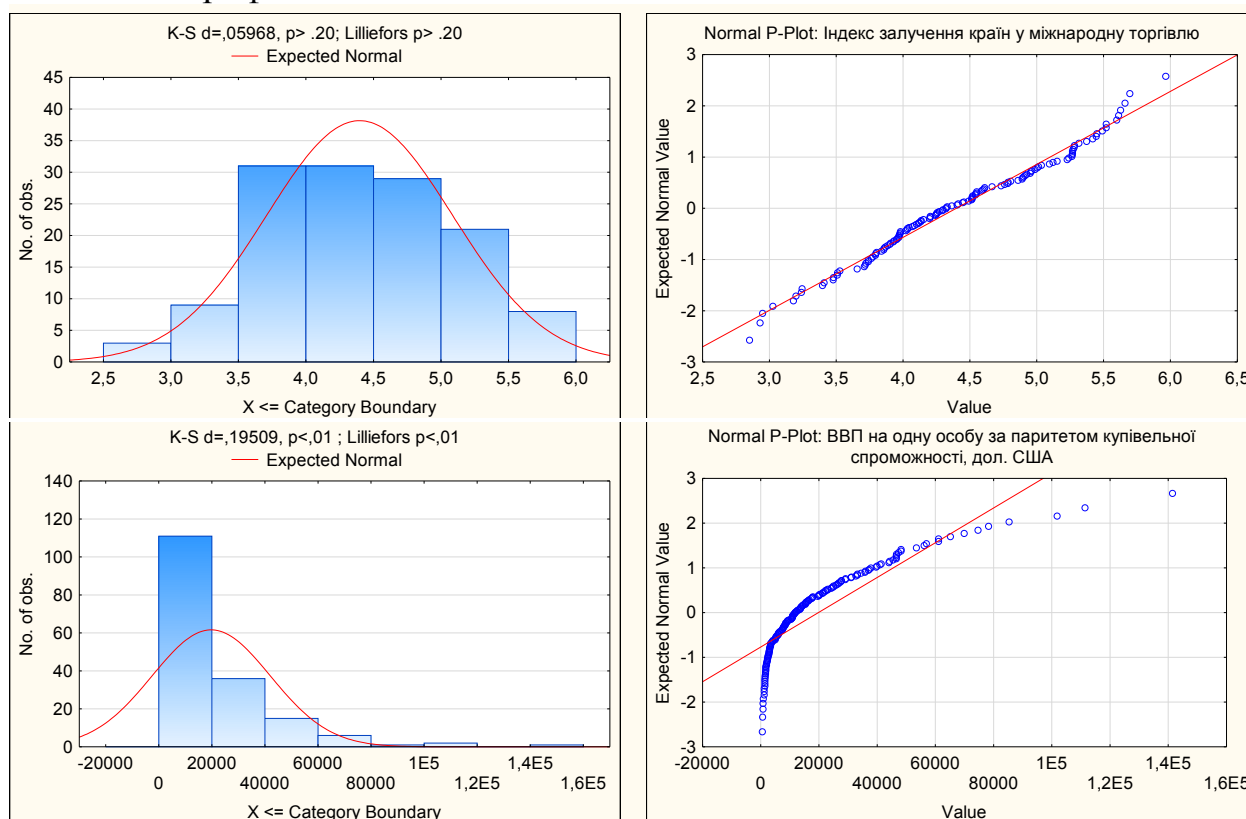

Рис. 3. Розподіл країн у глобальному митному просторі за залученням у міжнародну торгівлю та ВВП на одну особу*

*Джерело: побудовано автором за даними Світового банку, Всесвітнього економічного форуму.

За результатами кластерного аналізу сформовано групи країн за показниками, які дають змогу ідентифікувати їхні позиції у митному просторі та встановити особливості будови кожного з кластерів. Такий підхід забезпечив комплексне оцінювання збалансованості митного простору, що ґрунтується на основних індикаторах економічного та соціального розвитку, що тією чи іншою мірою визначають його функціонування.

Визначено виклики глобального середовища для митного простору України на основних етапах економічної трансформації. Встановлено, що непослідовна політика України в економічній і зовнішньоторговельній сферах є причиною формування історичних ризиків для митного простору та набуття ними кумулятивного ефекту, причому таке розбалансування мало затяжний характер і становило загрозу митній та національній безпеці.

Емпірично оцінено рівень залучення України у систему світогосподарських зв'язків за допомогою індексу глобалізації КОФ, аналіз якого підтвердив, що країна підтримує процеси уніфікації та гармонізації зовнішньоторговельного і митного законодавств, імплементує успішні світові практики проведення реформ, проте неспроможна здійснити економічного прориву та забезпечити поступового сталого економічного зростання при існуючих внутрішніх дестабілізуючих чинниках. Встановлено причини, які перешкоджають цим процесам: рівень тінізації економіки (за індексом сприйняття корупції Україна посідала 131 місце із 176 країн); недостатньо сприятливе бізнес-середовище – у 2017 р. Україна займала 76 позицію серед 190 країн світу за легкістю ведення бізнесу; невисокі темпи економічного зростання в Україні; низький рівень споживання домогосподарств. Обґрунтовано, що сфера зовнішньої торгівлі є тією, де формуються основні ризики для митного простору України.

Проаналізовано основні пріоритети, які Україна враховує у забезпеченні функціонування митного простору: співробітництво з СОТ, ВМО, європейське співробітництво. Підтверджено активність України у глобальних ініціативах щодо спрощення процедур торгівлі та їхню імплементацию, а саме: у 2015 р. Україна ратифікувала нову багатосторонню Угоду про спрощення процедур торгівлі СОТ, яка була ухвалена за результатами «Балійського пакета» у грудні 2013 р. на черговій Конференції СОТ; у 2016 р. приєдналася до Угоди про державні закупівлі (GPA); за підсумками 11 Конференції міністрів СОТ (2017 р.) приєдналась до таких декларацій і заяв: Спільна декларація 46 членів щодо підтримки багатосторонньої торговельної системи; Спільна заява 70 членів щодо електронної комерції; Документ щодо дисциплін з внутрішнього регулювання послуг; Спільна заява 59 членів щодо внутрішнього регулювання послуг.

Враховуючи багатогранність глобальних викликів для митного простору, аргументовано актуальність розробки й удосконалення системи аналізу ризиків в Україні (систем управління ризиками – СУР). Зважаючи на розвиток інформаційних технологій, акцентовано увагу на автоматизованому способі аналізу й управління ризиками, в тому числі з використанням АСАУР (за її допомогою здійснюється оцінювання ризиків близько 200 тис. митних декларацій, 290 тис. комерційних і 1,26 млн. пасажирських переміщень транспортних засобів у наземних пунктах пропуску через державний кордон України). Аргументовано важливість впровадження тергетингу в організації управління митними ризиками, в якому світова практика має багатий досвід використання. Здійснено класифікацію профілів ризику, яка підтвердила, що вони охоплюють різні напрями, зокрема контроль за класифікацією товарів, що

переміщуються, країни їхнього походження, контроль митної вартості, контроль за переміщенням об'єктів інтелектуальної власності, відстеження нелогічних маршрутів, запобігання переміщенню через митний кордон тютюнових виробів, наркотичних речовин, прекурсорів, товарів подвійного використання та військового призначення.

У третьому розділі «**Інституційна компонента управління ризиковістю митного простору України в глобальному середовищі**» розкрито інституційні чинники управління ризиками митного простору України, проаналізовано роль логістичних систем та інноваційно-інформаційних технологій у забезпеченні збалансування митного простору України в умовах глобальної взаємодії.

Визначено головні інституційні чинники, які впливають на функціонування митного простору в глобальному середовищі. На основі інституційно-регулятивного підходу здійснено хронологію розвитку системи управління ризиками в митному просторі України, що дало змогу проаналізувати діяльність інституцій, відповідальних як за захист економічних інтересів країни, так і забезпечення дотримання митного законодавства країни, їхні функціональні обов'язки та роль у протидії викликам глобального середовища і ризикам.

Аргументовано необхідність модернізації системи управління ризиками з урахуванням зміни глобальних викликів і запропоновано для удосконалення системи митного контролю великогабаритних вантажів і транспортних засобів використовувати інспекційно-доглядові комплекси, які забезпечуватимуть візуалізацію вмісту великогабаритних об'єктів й ототожнення матеріалів, які в них знаходяться. Акцентовано увагу на підвищенні вимог до фаховості працівників митних служб з урахуванням світових тенденцій і вимог міжнародних організацій. Наголошено, що певні заходи у цьому напрямку Україна реалізувала: ефективно діє Програма партнерства у сфері митних академічних досліджень та розвитку (Partnership in Customs Academic Research and Development PICARD), дієвим є Проект Віртуальної митної академії (VCOA), запроваджена Програма модернізації митних служб ВМО «Колумб». Зважаючи на зростання рівня інформатизації, одним із напрямів навчального процесу запропоновано поширення дистанційного навчання, що дасть змогу інтегрувати у глобальний митний простір освітньо-навчальну складову. Враховуючи рівень науково-технологічного розвитку країн світу, запропоновано підвищити ефективність використання кінологічних команд у забезпеченні безпеки митного простору.

Обґрунтовано роль логістичної координації у функціонуванні митного простору України та зменшенні ризиковості діяльності всіх суб'єктів. У процесі дослідження емпірично підтверджено неоднорідність глобального митного простору за ефективністю здійснення митних процедур і логістичного супроводу товару. Так, у 2016 р. лідерами за індексом ефективності митного оформлення були Сінгапур, Німеччина, Нідерланди, Фінляндія, Великобританія. Україна в 2016 р. знизилася свої позиції за індексом митного оформлення (116 позиція в рейтингу порівняно із 69 у 2014 р.) (рис. 4).

Проведено оцінювання логістичного середовища України з використанням вітчизняного (національного) індексу (Domestic LPI), за допомогою якого охарактеризовано особливості логістичних процесів у країні на основі таких напрямів: інфраструктура, послуги, прикордонні процедури та час; надійність ланцюга постачання.

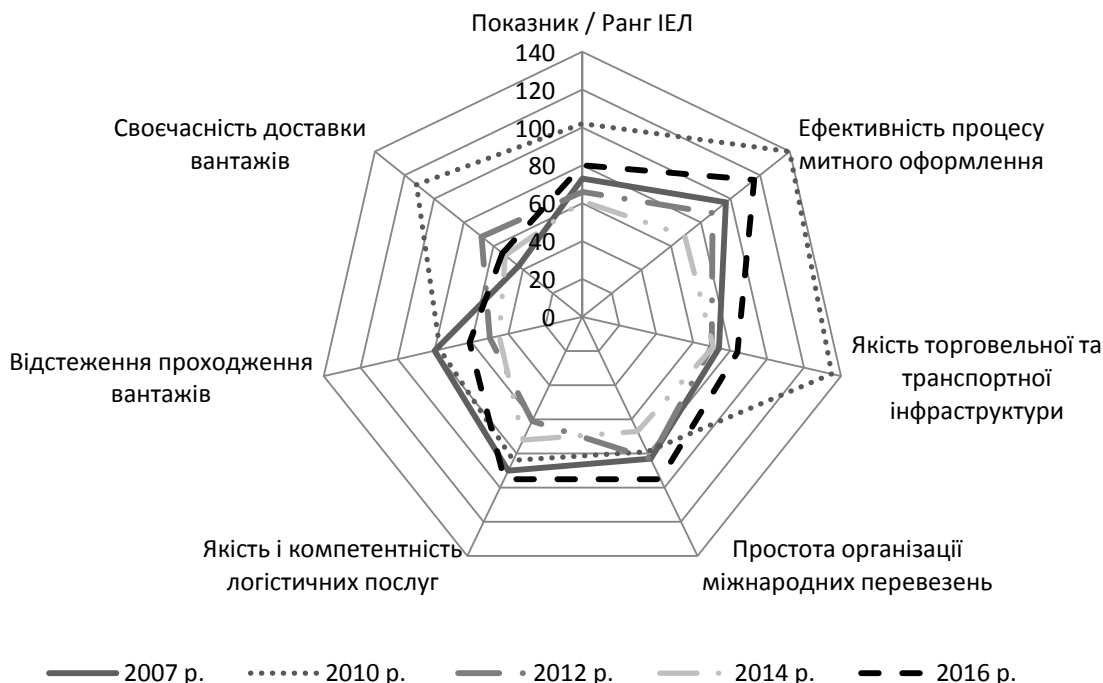

Рис. 4. Структурна динаміка логістичної компоненти митного простору України*

*Джерело: побудовано автором за даними Світового банку.

Встановлено, що євроінтеграційні пріоритети України та необхідність інституційних реформ об'єктивно зумовили зміни у реформуванні системи органів, які першочергово забезпечують безпеку митного простору держави і водночас надають сервісні послуги суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. Аргументовано необхідність зменшити корупційну складову у діяльності митниць і сформовано основні пріоритети протидії корупції. Для підтвердження важливості формування інституційного базису протидії корупції на митницях через ознайомлення працівників митниць з основами антикорупційного законодавства проведено заочне групове анкетування працівників однієї із митниць України щодо ставлення до корупції. Серед заходів спрощення митних процедур виокремлено принцип «єдиного вікна», проте встановлено значну асиметрію за напрямками переміщення товарів і просторову асиметрію.

Виокремлено основні проблемні аспекти логістично-сервісного забезпечення функціонування митного простору України в глобальному середовищі: низький ступінь інтегрованості у глобальні логістичні мережі; незначна інвестиційна привабливість об'єктів логістичної інфраструктури, передусім транспортної; недостатня кваліфікація фахівців, що здійснюють супровід логістичних операцій; суперечливі результати оцінювання розвитку логістичних процесів; недостатньо розвинуте управління ланцюгами постачання

за умови переходу на електронний документообіг; екологічна невідповідність світовим стандартам щодо транспортування, пакування тощо; внутрішні бар'єри логістичним операціям через проблеми у стандартах і технічних регламентах; недостатньо розвинена сервісна функція державних інституцій.

Зважаючи на важливість відкритості країни для ведення зовнішньоекономічної діяльності (враховуючи дослідження «Doing Business»), проаналізовано досягнення Ключових показників роботи митниць, які відображають їхню сервісну функцію: граничний час митного оформлення у митних режимах імпорту, експорту і транзиту товарів, відносно яких АСАУР не генеровано перелік митних формальностей, який дає змогу оцінити швидкість митного оформлення перевезень; частка митних декларацій, згенерованих АСАУР як ризикові, за якими фактично виявлено розбіжності, для відображення ефективності використання АСАУР у роботі; кількість митних оглядів товарів, ініційованих посадовими особами митниць без генерування такої митної формальності АСАУР для зменшення зловживань з боку посадових осіб митниць.

Визначено вектори залучення України до глобальних інформаційно-комунікаційних технологій через оцінювання індексу ІКТ та проаналізовано генезис використання інформаційних технологій при формуванні митного простору України, зокрема шляхом запровадження системи електронного декларування на початку 2000-х рр., введення у 2003 р. у дослідну експлуатацію програмно-інформаційного комплексу «Автоматизована система митного оформлення товарів та інших предметів», затвердження у 2004 р. Тимчасових правил митного контролю і митного оформлення товарів та транспортних засобів, що декларуються з поданням вантажної митної декларації в електронній формі, введення в експлуатацію програмно-інформаційного комплексу «Інспектор», прийняття рішення у 2012 р. про введення в експлуатацію модуля АСАУР для «червоного» коридору, призначеного передусім для автомобільного сполучення тощо. Проаналізовано світову практику застосування автоматизованих систем управління ризиками, в тому числі програмного продукту «Cargo Targeting System of World Customs Organization» (WCO CTS), розробленого під егідою Всесвітньої митної організації.

Визначено переваги та недоліки впровадження інформаційних технологій у процеси митного контролю та митного оформлення з метою управління ризиками. Констатовано, що автоматизація процесів здійснення митного контролю та митного оформлення не має альтернатив, зважаючи на сучасні глобальні процеси розвитку інформаційних технологій. У майбутньому вона потребуватиме постійного вдосконалення та розвитку відповідно до реалій часу і тенденцій розвитку світової практики виявлення й запобігання ризикам у митній справі. При цьому основна роль організації функціонування цієї системи, її наповнення та підвищення рівня інтелектуального навантаження належить посадовим особам митниць. Обґрунтовано актуальність питання фаховості працівників митниць, які працюють із новітніми інформаційними продуктами. Від двох складових програмно-інформаційного забезпечення системи управління ризиками – надійності й якості програмно-інформаційних продуктів і професійної підготовки працівників, які з ними працюють, – значною мірою залежить безпека митного простору країни та ефективність управління ризиками.

У четвертому розділі «Оцінювання фіскальних та нефіскальних ризиків митного простору України та пріоритети його збалансування» проведено оцінювання фіскальних ризиків для митного простору країни, вироблено рекомендації щодо протидії порушенню митних правил, контрабанді, екологічним загрозам для зменшення ризиковості митного простору України, розкрито питання захисту об'єктів права інтелектуальної власності в збалансуванні митного простору в Україні та світі.

Аргументовано, що основні ризики митного простору, які мають фіскальний характер, стосуються особливостей застосування митно-тарифних та окремих нетарифних інструментів, які у підсумку передбачають використання тарифів. Основними ризиками митного простору, що виникають за необґрунтованої зміни інструментів митної політики, визначено такі: зменшення надходження митних платежів до бюджету держави внаслідок підвищення тарифів і перенасичення ринку імпортованими товарами при надмірно ліберальних ставках тарифу; втрата експортним митом регулюючого призначення, хоча і його фіскальне значення для країни є вкрай низьким; недосконалість процедур митного контролю, що спричинює заниження митної вартості товарів, неправильне кодування товарів і зазначення країни походження; корумпованість митниць через високе навантаження на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Визначено зміни щодо тарифного захисту митного простору України та застосування нетарифних інструментів, які відбулися після підписання Україною Угоди з Європейським Союзом у 2015 р. Акцентовано увагу на розширенні експортних можливостей України та диверсифікації експортних товарів, що зумовлено розширенням співробітництва з Європейським Союзом. Проаналізовано стан використання експортних квот в Україні, який підтвердив їхню важливість для підвищення проникнення вітчизняних сільськогосподарських виробників на європейські ринки. З'ясовано асиметричність використання Україною експортних квот за групами товарів (наприклад, до завершення 2017 р. було вичерпано всі квоти на мед, цукор, ячмінну крупу та борошно, оброблені помідори, виноградний та яблучний соки, овес, ячмінь, кукурудзу, пшеницю). Встановлено важливість для України набуття чинності у 2017 р. Регламенту 2017/1566 ЄС про надання їй додаткових торговельних преференцій. Аргументовано важливість подальшого збільшення обсягів квот для поглиблення інтеграції України з ЄС.

Обґрунтовано, що лібералізація імпортного режиму підвищила вразливість митного простору України. З 1 січня 2016 р. було скасовано мито на імпорт близько 70% товарів, хоча для товарів, важливих для вітчизняної економіки, встановлено перехідний період до 7 років, для найбільш чутливих запроваджено тарифні квоти на імпортовані товари. Це дає можливість Україні створити належне конкурентне середовище та захистити найбільш вразливі напрямки сільського господарства.

Аналіз динаміки надходження податків від оподаткування зовнішньої торгівлі в Україні підтвердив, що упродовж останніх років відсутня стабільна динаміка через її залежність від угод і виконання домовленостей щодо

лібералізації зовнішньоторговельного режиму. Встановлено, що зменшення обсягів надходження ввізного мита в останні роки зумовлене лібералізацією його ставок у торгівлі з країнами-членами ЄС, ураховуючи географічну структуру імпорту в Україну (частка ЄС у 2016 р. становила 43,7% в імпорті товарів та 37,1% – в експорті, у 2015 р. – відповідно 40,9% і 34,1%). У 2017 р. забезпечено надходження митних платежів у сумі 303,8 млрд. грн., що перевищило індикативний показник на 11,7%.

Оцінено основні фіскальні ризики митного простору України, які потребують посиленого контролю, зважаючи на те, що система управління ризиками є важливим доповненням до стратегічних векторів модернізації митної справи в країні. Проаналізовано стан додаткового надходження коштів до Державного бюджету України в 2017 р., який засвідчив, що завдяки контролю за правильністю визначення митної вартості було забезпечено додатково надходження коштів у сумі 4,219 млрд. грн. (1,3% від загальних надходжень до Державного бюджету України); коригування митної вартості забезпечило близько 94,5% додаткових надходжень. Аргументовано важливість класифікації товарів і достовірність декларування країни їхнього походження серед фіскальних ризиків для митного простору. На основі аналізу динаміки прийняття митницями класифікаційних рішень встановлено: додаткові надходження до бюджету в результаті класифікації товарів у 2014 р. становили 241,1 млн. грн., у 2015 р. – з 219,2 млн. грн. (від контролю класифікації товарів після митного оформлення надійшло 28,3 млн. грн.), у 2016 р. – 229,9 млн. грн. (23,2 млн. грн.), у 2017 р. – 267,7 млн. грн. (5,7 млн. грн.). У процесі дослідження виявлено просторову асиметрію економічної ефективності виконання митних формальностей, згенерованих АСАУР (табл. 1).

Акцентовано увагу на зростанні зовнішніх викликів порушення збалансованості митного простору України, які виявляються в порушенні правил переміщення товарів через митний кордон і контрабанді. Обґрунтовано передумови та світові тенденції, які спричинили погіршення ситуації в Україні. З'ясовано основні загрози нелегального переміщення товарів і предметів митного простору України, серед яких виокремлено наркотичні засоби (через територію України проходить маршрут транзитного переміщення наркотичних засобів, зокрема «балканським шляхом»), зброю, вибухові речовини, об'єкти дикої флори та фауни (нелегальна торгівля такими товарами коливається в межах 6–20 млрд. дол. США щороку), контрафактні товари, культурні цінності тощо. Ввезення такої продукції, крім фінансових та економічних ризиків, спричинює й інші, не менш важливі: небезпека життя та здоров'ю людей, негативні екологічні наслідки.

Оцінювання динаміки виявлених порушень митних правил і вилучених предметів порушення митних правил в Україні дало підстави для таких висновків: відсутні чіткі взаємопов'язані тренди у виявленні порушень митних правил за групами предметів; найбільші обсяги вилучених предметів за період 2008–2011 рр. припадали на транспортні засоби (для них характерна найбільш нестабільна динаміка); у післякризовий період активізувалося переміщення промислових товарів із порушенням митних правил; серед продовольчих товарів після світової економічної кризи вагому частку становили тютюнові вироби.

Таблиця 1

**Економічна ефективність виконання митних формальностей,
згенерованих АСАУР***

Назва митниці	Сума збільшення митних платежів, тис. грн.		
	2015	2016	2017
Київська міська митниця	282 673,35	135 592,12	129 711,78
Житомирська митниця	977,57	2 595,87	183,93
Чернігівська митниця	6 360,00	9 237,73	3 005,89
Дніпропетровська митниця	37 163,56	65 221,22	13 621,46
Запорізька митниця	15 303,19	32 100,19	40 344,45
Київська митниця	82 700,25	45 766,46	66 042,41
Рівненська митниця	2 456,82	3 720,50	9 479,40
Волинська митниця	169 542,47	188 811,47	54 631,92
Івано-Франківська митниця	17 903,50	19 846,53	15 450,09
Львівська митниця	19 798,16	16 889,15	13 529,49
Закарпатська митниця	347,77	200,08	274,89
Хмельницька митниця	2 130,37	566,11	545,03
Вінницька митниця	230,89	798,27	647,99
Тернопільська митниця	7 994,20	12 823,88	11 865,18
Чернівецька митниця	1 065,32	2 805,29	682,51
Одеська митниця	50 167,95	51 767,77	14 524,15
Миколаївська митниця	688,38	4 344,92	1 547,55
Херсонська митниця	819,61	2 252,62	938,50
Донецька митниця	4 078,55	20 578,49	97 612,37
Луганська митниця	67 855,24	39 449,97	795,60
Сумська митниця	170,70	122,10	100,42
Полтавська митниця	3 847,76	3 892,12	1 578,72
Харківська митниця	53 994,42	51 579,02	57 082,20
Кіровоградська митниця	3 260,60	5 559,30	2 033,13
Черкаська митниця	7 942,60	10 316,70	7 993,93
Енергетична митниця	1 038,76	888,86	0,00
Всього	840 511,98	727 726,73	544 222,97

* Джерело: складено автором за даними Державної фіскальної служби України.

Акцентовано увагу на зростанні ризиків нелегального ввезення контрафактних товарів для митного простору України. Зважаючи на прийняті зобов'язання Україною в частині безпеки митного простору, акцентовано увагу на основних видах контрафактних товарів, що переміщуються через митний кордон, та інструментах протидії їхньому незаконному ввезенню.

Обґрунтовано ризиковість незаконної торгівлі культурними цінностями для митного простору України, що посилюється за лібералізації торгівлі та спрощення митних формальностей, які фактично відкрили кордони для контрабанди, внаслідок чого злочинність набула транснаціонального характеру. З'ясовано, що під впливом глобалізації у світі спостерігаються дві суперечливі тенденції: наближення країн одна до одної створює передумови для обміну культурними цінностями між ними та водночас поглиблюється універсалізація культур і посилюються виклики щодо незаконного переміщення цих цінностей

та їхнього подальшого продажу на нелегальних ринках. Встановлено культурні цінності, які є найбільш привабливим для нелегального вивезення, попит на які зберігається на світовому ринку. Проаналізовано світову та вітчизняну практики протидії незаконній торгівлі культурними цінностями; узагальнено діяльність міжнародних організацій, які працюють у цій сфері; з'ясовано стан приєднання України до міжнародних правових документів, що є базовими в охороні культурної спадщини. Визначено основні проблемні питання у регулюванні переміщення культурних цінностей через митний кордон України, а саме: відсутність систематизованої статистичної бази щодо ввезення, вивезення та транзиту культурних цінностей, а також статистики незаконного їхнього переміщення за країною ввезення (вивезення) та за позиціями УКТ ЗЕД.

Акцентовано на значимості екологічних загроз для митного простору України, що пов'язані із незадовільним використанням екологічних стандартів, зростанням незаконного переміщення небезпечних відходів між країнами, зокрема так званих «хімічних прекурсорів», які мають негативні екологічні наслідки та можуть використовуватись для виготовлення саморобних вибухових пристроїв і становлять пряму загрозу безпеці країни, життю та здоров'ю населення. Визначено ініціативи ВМО щодо виявлення незаконних ланцюгів постачання хімічних прекурсорів, зокрема в контексті реалізації програми «Глобальний щит». Обґрунтовано, що у зв'язку із посиленням глобальних викликів і терористичних загроз потребують вирішення питання митного контролю переміщення хімічних й вибухонебезпечних товарів, створення контрольованих ланцюгів їхнього постачання. Наголошено на проблемних питаннях забезпечення митниць технічними та людськими ресурсами в процесі здійснення контролю за переміщенням кожної одиниці товару, контейнера чи транспортного засобу.

Аргументовано, що розширення співробітництва між країнами та лібералізація умов міжнародної торгівлі, небувалий науково-технічний прогрес в останні десятиліття, активізація інноваційної діяльності та винахідництва, поява технологій 3D-друку, розвиток інтернет-технологій і віртуальної реальності є важливими детермінантами загострення проблеми порушення прав інтелектуальної власності, адже щороку зростає кількість винаходів, реєструються нові товарні знаки, здійснюються нові наукові відкриття тощо. Проаналізовано основні глобальні угоди, що регулюють торговельні аспекти прав інтелектуальної власності.

З'ясовано, що основні ризики, які виникають для митного простору України щодо порушення права інтелектуальної власності, пов'язані із проблемами на законодавчому та організаційно-адміністративному рівнях. Законодавчі ризики пов'язані з існуючими прогалинами у вітчизняному законодавстві, відсутністю необхідної єдиної термінологічної бази, неоднозначністю трактування положень законодавчих актів, які обмежують, наприклад, посадових осіб митниць у виконанні службових обов'язків. Обґрунтовано проблему «патентного тролінгу» для України та запропоновано щодо недоброчесних правовласників запровадити систему внесення застави або

еквівалентної гарантії для відшкодування витрат, які несе митний орган у разі призупинення митного оформлення.

У п'ятому розділі «**Пріоритетні напрями зменшення ризиковості та збалансування митного простору України в контексті глобального сталого розвитку**» обґрунтовано необхідність збалансування митного простору країн на основі глобального сталого розвитку, визначено просторові та функціональні асиметрії митного простору України, окреслено його стратегічні вектори розвитку з урахуванням глобальних викликів і ризиків.

Аргументовано, що митний простір і його характеристики на всіх рівнях функціонування є одними із детермінант збалансованого та сталого розвитку. Сформульовано гіпотезу про існування впливу основних характеристик митного простору на показники сталого розвитку. В процесі дослідження визначено структуру зв'язків і залежності між змінними обох множин за допомогою інструментарію канонічного кореляційного аналізу. Обґрунтовано, що митний простір є нестабільним, тому ускладнюється процес встановлення зв'язків між характеристиками. Початково для аналізу обрано 174 країни, проте кінцеву вибірку сформувало 98 країн, оскільки більшість показників для країн, що розвиваються, та найменш розвинених не розраховується. За допомогою інструментарію канонічного кореляційного аналізу визначено структуру зв'язків і залежності між змінними обох множин (табл. 2).

В результаті аналізу встановлено відсоток індикаторів стану глобального митного простору, що детермінують варіації індикаторів сталого (збалансованого) розвитку; розраховано канонічні корені, канонічні ваги індикаторів глобального митного простору та сталого (збалансованого) розвитку. За результатами розрахунків отримано 10 характеристичних і 10 канонічних коренів. Найбільшу значущість має перший корінь (χ -квадрат = 444,5482; $p < 0,0001$), а канонічне значення $R = 0,897352$. У процесі перевірки кореляції першого канонічного кореня із змінними множин X і Y визначено їхню факторну структуру. З 20 змінних множини X 10 корелюють із першим канонічним коренем, тобто мають значне навантаження на нього. У результаті отримано рівняння нових канонічних змінних обох множин:

$$\begin{aligned}
 U = & 0,2627x_1 - 0,0589x_2 - 0,063x_3 + 10,308x_4 - 0,1385x_5 - 0,2362x_6 - 10,2364x_7 \\
 & + 0,1082x_8 - 0,0563x_9 + 0,0761x_{10} + 0,0441x_{11} + 0,0066x_{12} - 0,0175x_{13} - 0,3363x_{14} \\
 & - 0,0697x_{15} + 0,2788x_{16} + 0,0348x_{17} + 0,3982x_{18} - 0,2094x_{19} \\
 & + 0,1952x_{20};
 \end{aligned}
 \tag{1}$$

$$\begin{aligned}
 Y = & 0,602381y_1 + 0,063731y_2 - 0,086494y_3 - 0,215029y_4 + 0,770486y_5 + 0,505166y_6 - \\
 & 0,591592y_7 + 0,086498y_8 - 0,106508y_9 + 0,176923y_{10}.
 \end{aligned}
 \tag{2}$$

Для підтвердження проведеного аналізу побудовано діаграму розсіювання канонічних змінних, яка підтвердила відсутність значних викидів та U- або S-подібних обрисів навколо лінії регресії. Такий стан є задовільним, адже наявність різких викидів впливає на розрахунок канонічних кореляцій. Разом з тим, оцінювання діаграми дало змогу виявити кластери, які формуються в межах вибірки. При цьому яскраво сформованих кластерів

немає, проте помітне певне скупчення групи країн. Графічне оцінювання позиціонування країн дало змогу встановити, що цю групу сформували розвинені країни, здебільшого члени Європейського Союзу, які є наближеними як за соціально-економічним розвитком, так і за рівнем розвитку митного простору. За результатами розрахунків ідентифіковано позиції України у глобальному митному просторі та виявлено ті його характеристики, зміна яких є найбільш відчутною для забезпечення сталого розвитку.

Таблиця 2

Результати канонічного кореляційного аналізу залежності митного простору і сталого розвитку

N=98	Canonical Analysis Summary	
	Left Set	Right Set
No. of variables	20	10
Variance extracted	61,5842%	100,000%
Total redundancy	32,6775%	60,9344%
Variables: 1	Чисті бартерні умови торгівлі	IIP
2	Імпорт товарів та послуг (% ВВП)	ВВП на одну особу за ПКС, дол. США
3	Мито та інші імпорتنі податки (% под. надходжень)	Рівень терористичної активності
4	Індекс ефективності логістики	Індекс сприйняття корупції
5	Час імпорту, проходження кордону (год.)	Індекс залучення країн у між нар. торгівлю
6	Час експорту, проходження кордону (год.)	Індекс екологічної ефективності
7	Ефективність процесу розмитнення	Індекс соціального прогресу
8	Безмитний, режим найбільшого сприяння, у %	Індекс глобал. конкурентоспроможності
9	Неадвалорне мито, зв'язаний тариф, у %	Індекс економічної свободи
10	Неадвалорне мито, РНС, у %	Глобальний індекс миру
11	Мито >15%, зв'язаний тариф, у %	
12	Мито >15%, РНС, у %	
13	Мито >3 * середнього арифм. зв'язного тарифу, у %	
14	Мито >3 * середнього арифм. РНС, у %	
15	Пільгові умови, які ще не були введені у 2016 р., у %	
16	Кількість індивідуальних митних ставок, зв'яз. тариф	
17	Кількість індивідуальних митних ставок, РНС	
18	Коефіцієнт варіації, зв'язаний тариф	
19	Коефіцієнт варіації, РНС	
20	Кількість тарифних ставок РНС	

Розраховано вплив характеристик митного простору на залучення країн у міжнародну торгівлю та економічне зростання, що дало змогу виявити базові функції, силу впливу чинників, ідентифікувати чинники, які забезпечують збалансованість митного простору, та визначити рівняння мультифакторної регресії:

$$\begin{aligned} \text{Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю} = & 4,32 - 0,01 \times \max(0; 56,0 - x_6) - 0,38 \times \\ & \max(0; 4,22 - x_8) - 0,0033 \times \max(0; x_3 - 75,0) - 0,04 \times \max(0; x_{12} - 11,0) + 1,79 \times \max(0; x_{10} - 99,9) \\ & + 0,004 \times \max(0; 99,9 - x_{10}) + 0,003 \times \max(0; x_{14} - 15,0) - 0,00008 \times \max(0; 8643,0 - x_{17}) + 0,66 \times \\ & \max(0; x_1 - 2,98) + 0,01 \times \max(0; x_9 - 55,6); \end{aligned} \quad (3)$$

$$\text{ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США} = 9016,23 + 17427,28 \times \max(0; x_8 - 3,79) + 670,0 \times \max(0; x_5 - 2,45) + 3720,77 \times \max(0; 2,45 - x_5) + 25,7 \times \max(0; 335,0 - x_{15}) - 14885,0 \times \max(0; 3,6 - x_1) + 2218,9 \times \max(0; 11,0 - x_{12}) + 760,81 \times \max(0; x_{14} - 50,7) + 47981,1 \times \max(0; x_8 - 4,74) - 1443,41 \times \max(0; x_6 - 71,0) - 13344,58 \times \max(0; x_7 - 4,50362889649018e+000) - 476,8 \times \max(0; x_{14} - 15,0), \quad (4)$$

де x_1 – індекс ефективності логістики; x_3 – час експорту, проходження кордону (год.); x_5 – рівень терористичної активності; x_6 – індекс сприйняття корупції; x_7 – розвиток транспортної інфраструктури; x_8 – індекс глобальної конкурентоспроможності; x_9 – індекс економічної свободи; x_{10} – зв'язане охоплення, %; x_{12} – середнє арифметичне, режим найбільшого сприяння, %; x_{14} – безмитний, режим найбільшого сприяння, %; x_{15} – кількість індивідуальних митних ставок, зв'язаний тариф; x_{17} – кількість тарифних ставок режиму найбільшого сприяння.

Проаналізовано стан просторової асиметрії митного простору України на основі характеристик, які відображають економічний розвиток її регіонів, зовнішньоторговельну й митну складові. У вибірку обрано області України, які збігаються із зонами функціонування митниць, однак не враховано показники діяльності Енергетичної митниці. Для оцінювання просторової асиметрії використані такі статистичні показники: розмах варіації, який відображає ступінь регіональної асиметрії крайніх значень варіаційного ряду, середнє лінійне відхилення, що характеризує розсіювання чинника між регіонами, коефіцієнт осциляції, коефіцієнт варіації. Проведені розрахунки підтвердили, що практично за всіма показниками виявлена суттєва просторова диференціація (табл. 3), а у 18 регіонах значення ВРП на одну особу нижче від середнього.

Таблиця 3

Результати компаративного аналізу показників митного простору України

	x_{min}	x_{max}	\bar{x}	R	\bar{d}	Ko	$KVAR$	A_S
Кількість підприємств, що здійснювали імпорту товарів	106,0	9353	995,8	9247	954,8	928,6%	183,9%	4,3
Обсяг імпорту товарів, млн. дол. США	95,8	16137	1470,6	16041,2	1234,7	1090,8%	215,4%	4,5
Кількість підприємств, що здійснювали експорт товарів	97,0	3700	622,8	3603	404,7	578,5%	113,3%	3,7
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	119,3	8568,8	1450,5	8449,5	1191,6	582,5%	133,4%	2,8
Кількість митних складів	0,0	65	11,6	65,0	5,9	562,3%	125,1%	2,7
Кількість складів тимчасового зберігання	2,0	30	14,2	28,0	106,4	197,2%	62,5%	0,5
Кількість оформлених митних декларацій, тис. шт.	13,3	436,4	120,5	423,1	642,1	351,1%	94,5%	1,5
Чисельність працівників митниць	67,0	10311	748,4	10244	670,9	1368,7%	268,3%	4,9
Чисельність працівників митниць, які підвищили кваліфікацію	15,0	425	77,6	410	71,5	528,6%	115,1%	2,9
Кількість митних постів	2,0	14,0	6,1	12	2,5	197,4%	51,3%	0,7
Справи про порушення митних правил, млн. грн.	0,1	677,1	77,6	677	81,2	872,5%	189,1%	3,4
Сума ввізного мита, млн. грн.	50,1	4572,8	786,3	4522,7	771,0	575,2%	151,5%	2,6
Обсяги прямих іноземних інвестицій, млн. дол. США	48,5	21471,8	1506,2	21423,3	1775,5	1422,3%	281,0%	4,7

На основі розрахунку коефіцієнта асиметрії (A_s), коефіцієнта $LA_s(x)$ і коефіцієнта варіації асиметрії встановлено, що серед 13 показників лише для двох немає чітко вираженої асиметрії (кількість складів тимчасового зберігання і кількість митних складів). З метою поглибленого аналізу стану збалансованості митного простору України визначено характер зв'язку між його показниками на основі використання методу кореляційного аналізу. Отримані результати розрахунків та побудована кореляційна матриця вказали на відсутність у більшості випадків щільного зв'язку між обраними показниками, що підтверджує низький рівень збалансованості митного простору України, причиною якого є значна асиметрія.

У процесі аналізу існуючих стратегічних напрямів розвитку митного простору визначено основні інституційні зміни, які сприятимуть мінімізації його ризиковості та підвищенню збалансування в умовах зростання глобальних викликів. Деталізовано основні напрями та стратегічні завдання управління ризиками митного простору. Охарактеризовано домінантні напрями міжнародного співробітництва України з Всесвітньою митною організацією, EUBAM, Європейським офісом із боротьби з шахрайством (OLAF) та митними адміністраціями інших країн щодо зменшення ризиковості митного простору.

Запропоновано основні пріоритетні вектори розвитку митного простору України та його ефективної інтеграції у глобальний простір: зважаючи на зовнішньоекономічну природу походження митних ризиків, урахування в їхніх профілях специфіки та структури зовнішньоекономічної діяльності з точки зору її учасників, географії її здійснення, виду транспортних перевезень, обсягів і напрямів переміщення вантажопотоків, а також їхньої структури; розробка інституційної платформи митного простору, яка об'єднуватиме всі державні органи, установи та організації, що задіяні у забезпеченні безпеки простору та його збалансованого розвитку; розвиток міжнародного співробітництва і використання транзитного потенціалу митного простору України; активізація підвищення професійного рівня фахівців, що забезпечуватимуть функціонування інституційної платформи простору, в тому числі за допомогою дистанційного навчання; впровадження інноваційних технологій у діяльність інституцій митного простору та врахування викликів 4.0 промислової революції для національних митних просторів, можливості у майбутньому фізичного непереміщення товарів через кордон за їхнього виробництва із використанням 4D- і 5D- принтерів, що суттєво деформує організаційну й інституційну структуру митного простору України.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних положень і наукових підходів формування ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в глобальному середовищі. Одержані результати дослідження дали змогу сформулювати

науково-теоретичні, методологічні та практичні висновки, спрямовані на вирішення визначених завдань.

1. Глобальна нерівність економічного розвитку країн і нерівномірність володіння стратегічними ресурсами є закономірностями глобального економічного розвитку в XXI ст., що значною мірою деформувало глобальний простір, надавши йому нових характеристик. Встановлено, що такі закономірності поглибили існуючі глобальні проблеми, вирішення яких ускладнюється через нестійкі зв'язки між країнами, асиметрії у розвитку структурних елементів глобального простору, перманентний конфлікт інтересів між суб'єктами міжнародних економічних відносин, основними з яких є країни, транснаціональні корпорації, регіональні інтеграційні об'єднання, міжнародні організації. Підтверджено роль митного простору у глобальній системі економічних координат.

2. Визначено характерні ознаки митного простору: відкритість до взаємодії та взаємопроникнення з іншими підпросторами гео економічного простору; анізотропність, яка виявляється у різній реакції структурних елементів простору на дію зовнішніх щодо них чинників; неоднорідність простору як у часовому, так і територіальному та функціональному вимірах; зональна та секторальна відмінності; динамічність. Структуризація митного простору є дискусійним питанням, тому запропоновано критеріальні ознаки його структурування та подано їхню деталізацію. Такий підхід дозволив обґрунтувати теоретико-методологічні основи формування митного простору та виокремити його принципи (прозорість; уніфікованість; стабільність; раціональність; системність; ефективність) й функції (регулююча; контролююча; фіскальна; соціальна; економічна; інтеграційна). З'ясовано детермінанти митного простору, які впливають на його формування, характеризують його середовище та визначають ефективність функціонування.

3. Підтверджено важливість обрання країною моделі зовнішньоторговельної політики та її вплив на формування митного простору залежно від цілей, які вона визначає, інтегруючись у глобальний простір. Обґрунтовано, що вибір моделей зовнішньоторговельної політики визначений періодом, на який зроблена постановка завдань: якщо виникає потреба у короткотерміновому захисті національних інтересів, то країна обирає протекціоністські заходи, запроваджуючи нові бар'єри у митному просторі на шляху торгівлі; якщо країна прагне отримати глобальні вигоди від торгівлі й орієнтується на довготермінові завдання, то за основу моделі формування митного простору беруться принципи вільної торгівлі.

4. Дослідження дало змогу сформулювати основні проблеми економічної інтеграції країн, що перешкоджають збалансуванню митного простору: посилення кризових явищ і зростання нестабільності у світі, що не дають змоги об'єктивно прогнозувати розвиток міжнародної економіки й торгівлі; лобіювання економічно розвиненими країнами власних інтересів у процесі глобальної інтеграції; поява нових лідерів у міжнародній торгівлі (наприклад, Китаю), центрів сили, партнерських зв'язків, які в майбутньому можуть трансформуватися в РТУ; загострення національної, в тому числі економічної,

безпеки; відсутність стійких структурних реформ у країнах, що розвиваються; надмірна торговельна взаємозалежність країн або відсутність економічного інтересу між ними; суперечності між заходами національної політики захисту інтересів країни та політикою організації чи об'єднання; інші.

5. Встановлено, що для митного простору невизначеність набуває різних форм, наприклад, невизначеність цілей, невизначеність інформації, невизначеність ділового клімату в країні, невизначеність національного та міжнародного правового поля та ін. Залежно від ступеня невизначеності у просторі запропоновано визначати зони митного простору, які ідентифікуються як зона допустимого ризику, зона критичного ризику (наприклад, митні пости, де наявні часті порушення митних правил (вище від середнього значення), переміщення контрафактних товарів та, як правило, є спрощені піші переходи) і зона катастрофічного ризику (митні пости, через які проходять наркотрафіки, канали нелегальної міграції та зброї). Подано авторське розуміння ризиків митного простору, що охоплює не лише митну сферу, а стосується митного простору загалом. Такий підхід дав змогу запропонувати структурно-логічну схему реалізації ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України, яка поєднує теоретико-концептуальний базис, методологічні підходи, інституційне забезпечення управління ризиками, їхнє оцінювання, пріоритетні напрями зменшення ризиковості простору.

6. На основі генезису політики України в економічній та зовнішньоторговельній сферах підтверджено її непослідовність та суперечливість на різних етапах розвитку, що створило підґрунтя для поглиблення системних ризиків митного простору. На сьогодні Україна позиціонує себе як країна з орієнтацією на європейські стандарти розвитку, що підтверджено в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Однак гармонізація законодавства та імплементація у вітчизняну практику світових стандартів у регулюванні митного простору не позбавили Україну проблем щодо захисту і збалансованості митного простору за одночасної лібералізації умов торгівлі та спрощення процедур перетину митного кордону, незважаючи на її членство у Світовій організації торгівлі й Всесвітній митній організації. Враховуючи важливість зовнішньоторговельної активності України для функціонування митного простору, проаналізовано динаміку її зовнішньої торгівлі товарами та послугами, визначено основні країни-партнери, товарну структуру експорту та імпорту, динаміку зведеного зовнішньоторговельного балансу, особливості транспортування тощо. Враховуючи результати проведеного оцінювання, встановлено критичний стан зовнішньоекономічної безпеки України, що свідчить про зростання викликів і появу ризиків для її митного простору.

7. Під впливом багатогранних викликів глобального середовища для країни процес мінімізації ризиковості митного простору перебуває у фокусі діяльності держави. Доведено важливість використання у практиці здійснення митного контролю та митного оформлення товарів в Україні системи управління ризиками (СУР), яка за наявності обмежених людських, технічних і часових ресурсів забезпечує виявлення переміщення товарів, що мають

імовірність недотримання законодавства, а отже, містять елементи ризику як фіскального (які пов'язані із забезпеченням повноти надходжень митних платежів до бюджету), так і нефіскального характеру, що стосуються загроз людському життю і здоров'ю та безпеці навколишнього середовища.

8. Констатовано, що розвиток системи управління ризиками є надзвичайно чутливим і залежним від змін у структурі державного управління. Встановлено, що поєднання постійних трансформаційних процесів у структурі органів, які забезпечують, з одного боку, реалізацію митної політики, а з іншого – вдосконалення та ускладнення інструментарію, спрямованого на реалізацію завдань системи управління ризиками, несе загрози втрати контрольованості за безпекою митного простору України. Сучасними трендами модернізації інституційного забезпечення ризикоорієнтованої парадигми митного простору України в умовах глобальної інтеграції визначено: впровадження новітніх технологій в роботу митниць; активізацію залучення кінологічних команд до проведення митного контролю; використання адаптивних технологій навчання в процесі професійної підготовки фахівців з митної справи; посилення інституційної взаємодії в управлінні ризиками митного простору.

9. Доведено, що логістична система відіграє роль комунікаційної мережі, яка є посередником між учасниками економічних відносин, тому запропоновано розглядати її з мікро-, макро- та глобального рівня митного простору. Запропоновано розглядати логістично-сервісну концепцію координації митного простору як багатовимірний процес взаємодії між центрами логістичної активності в митному просторі для оптимізації логістичних потоків під впливом зовнішніх викликів та внутрішньокраїнних ризиків з метою удосконалення виконання сервісної функції всіма інституціями та підвищення інтегрованості в глобальний митний простір. Акцентовано увагу на ризиках кадрового забезпечення функціонування митного простору: відсутність обов'язкової ротації; низький рівень фінансової мотивації у працівників митниць, відсутність заохочень при виявленні об'єктів порушення митних правил і контрабанди, невідпрацьований механізм захисту сімей тих працівників, які беруть участь у виявленні таких порушень; корупційні ризики; нівелювання поступового кар'єрного зростання; відсутність належних маркерів в діяльності митників та моделі просування по службі; безсистемність у розбудові кар'єрної складової та недостатня професійна придатність керівників середньої ланки; асиметричність навантаження на працівника митниці у різних регіонах; нерегульованість законодавчого характеру щодо окремих питань проходження служби в митних органах.

10. З огляду на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій аргументовано посилення використання інформаційних технологій у діяльності митниць в умовах спрощення митних процедур. Обґрунтовано дуальність наслідків використання інформаційних технологій при здійсненні митного контролю та митного оформлення в контексті управління ризиками. Встановлено такі переваги застосування автоматизованих інструментів управління ризиками: неперервність роботи із збереженням ефективності

виконання завдань; можливість охоплення великих масивів інформації; просторове охоплення, що базується на одночасному використанні програми для обслуговування всіх користувачів на території України; генерування ефективних форм контролю на основі отриманих результатів програми і вилучення з них неефективних; алгоритм відпрацювання ризиків, де програма генерує перелік заходів, які необхідно застосувати; нагромадження інформації та результатів, що дає змогу проектувати подальші контролюючі заходи; наявність ілюстраційних матеріалів; розмежування функціональних завдань технічних і людських ресурсів. Окреслено такі недоліки автоматизованого контролю: критерії відбору ризикових операцій містять доволі загальний опис; програми не враховують особливості окремих операцій, наприклад, можуть викликати підозри зовнішній вигляд товаросупровідних документів (підчищення, виправлення); час реагування програми на зміни більш довготривалий, ніж у разі реагування посадовою особою митниці; внесення нових алгоритмів потребує втручання людського чинника; відсутність належної координації між державними органами в процесі здійснення контролю.

11. За результатами оцінювання фіскальних ризиків митного простору України підтверджено їхню залежність від інтеграційних процесів і виокремлено резерви надходження додаткових коштів до бюджету в умовах лібералізації торгівлі та спрощення митних процедур. Україна за підписання Угоди про асоціацію отримала більше можливостей для інтеграції з європейським митним простором. Серед важливих заходів визначено спрощення умов торгівлі, зокрема запроваджено систему «єдиного вікна», у 2016 р. розпочато процедуру приєднання України до конвенції Пан-Євро-Мед; ставки ввізного мита на товари, які походять із країн-членів ЄС, та знижені ставки вивізного мита на товари при їхньому експорті з України до країн ЄС внесено до програмного забезпечення митниць для застосування в автоматизованому режимі при митному оформленні; запроваджено механізм адміністрування тарифних квот на імпорт в Україну окремих видів товарів походженням з ЄС за принципом «хто перший прийшов, той перший і обслуговується». Окреслено основні заходи, що зменшують виклики щодо технічного регулювання й застосування фіто-санітарних заходів (СФЗ) для митного простору України, зокрема: можливість підписання Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів між Україною та ЄС, скасування суперечливих національних і міждержавних стандартів (ГОСТів), взяття зобов'язання до 2021 р. імплементувати у законодавство 250 актів Європейського Союзу у сфері державного контролю за СФЗ, здоров'ям тварин і рослин, безпекою харчових продуктів і кормів, поступовим запровадженням системи аналізу небезпечних чинників і контролю у критичних точках НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point) тощо. Поряд із заходами лібералізації переміщення товарів, виникають ризики обмеження імпорту з України та надходження на її митну територію товарів із порушенням умов торгівлі, щодо імпорту яких в Україну застосовуються обмежуючі заходи, які дозволені СОТ. Застосування цих заходів щодо України передбачає тривале розслідування, тому країна втрачає час, щоб утвердити свої позиції на світовому ринку.

12. Встановлено, що вагомими ризиками для митного простору України з огляду на розвиток транснаціональної злочинності є недостатньо ефективна протидія порушенню митних правил і контрабанді. У вирішенні цієї проблеми виокремлено дві складові: законодавчу (окремі положення Митного і Кримінального кодексів України потребують узгодження, зокрема щодо декриміналізації, бо вітчизняна практика свідчить про недостатню ефективність такого рішення, що підтверджується аналізом показників боротьби із порушенням митних правил і контрабандою; посадові особи митниць фактично усунуті від здійснення процесуальних дій у разі виявлення предметів контрабанди) та функціональну (удосконалення системи аналізу ризиків і впровадження відповідних профілів ризику; створення сучасних митних лабораторій; проведення роз'яснювальної роботи та навчання працівників митних і прикордонних служб, які безпосередньо задіяні в пропуску таких товарів через митний кордон; обмеження пунктів пропуску пестицидів та небезпечних відходів, відстеження злочинних угруповань, задіяних у ланцюгах постачання контрафактних товарів, використання інструментів запобігання контрафакту пестицидів в країні тощо).

13. Інтеграція України у глобальний простір посилила значущість нефіскальних ризиків для вітчизняного митного простору. Основними проблемами, що виникають при переміщенні культурних цінностей через митний кордон України, визначено такі: відсутність нормативно-правових актів, які регулюватимуть питання проведення митного контролю за ввезенням культурних цінностей в Україну, ідентифікації культурних цінностей; відсутність чіткої системи відмінностей культурних цінностей і предметів культурного призначення; нефункціональність спеціалізованого органу, який вирішує питання можливості переміщення культурних цінностей через митний кордон; невідповідність національних документів міжнародним стандартам і встановленим відповідним документам; відсутність електронного реєстру виданих свідоцтв на право вивезення культурних цінностей з України; слабкість митного та іншого видів контролю за ввезенням культурних цінностей. Запропоновано напрями поглиблення співробітництва державних органів, компетенцією яких є законодавчо визначені функції контролю за переміщенням культурних цінностей: укладення угод і виконання країною прийнятих зобов'язань, запровадження єдиного уніфікованого експортного сертифіката для переміщення культурних цінностей; проведення спільних превентивних і контролюючих заходів щодо виявлення культурних цінностей, які переміщуються через кордон із порушеннями правил або перебувають у розшуку, активізація обміну інформацією між митними адміністраціями країн. Запропоновано для забезпечення безпеки митного простору практичне впровадження посиленого контролю за виробництвом, обігом, використанням, ідентифікацією, транспортуванням, переміщенням через митний кордон країни хімічних, біологічних, радіологічних, ядерних, вибухонебезпечних товарів, що дасть змогу Україні активно інтегруватися в глобальні процеси екологізації митного простору. Визначено основні ризики для митного простору, які

виникають при переміщенні небезпечних відходів, та запропоновано заходи щодо їхньої мінімізації.

14. Поглиблений аналіз забезпечення захисту об'єктів права інтелектуальної власності в Україні дав змогу ідентифікувати основні проблеми, що стримують цей процес. Аргументовано необхідність забезпечення відповідності положень Митного кодексу України європейському законодавству; законодавчого визначення митних режимів, в яких застосовуються заходи захисту об'єктів права інтелектуальної власності. Запропоновано внести зміни у Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності, адже він містить недостатньої інформації для ідентифікації контрафактних товарів на митницях, наслідком чого є безпідставне затримання оригінальних товарів, що ускладнює процес митного контролю та зменшує його ефективність; потребує оновлення його інтерфейс, розширення пошукових функцій, доступу до інформації тощо.

15. Враховуючи посилення глобальних загроз і викликів для національних економік, висунуто гіпотезу про вплив митного простору на сталий розвиток. У процесі дослідження на основі використання методів економетричного моделювання встановлено змінні, які мають щільний зв'язок з характеристиками сталого розвитку. Найбільше навантаження на митний простір мають такі змінні: індекс людського розвитку; ВВП на особу; індекс сприйняття корупції; індекс залучення країн у міжнародну торгівлю; індекс екологічної ефективності; індекс соціального прогресу; індекс глобальної конкурентоспроможності. Виявлено чинники, які впливають на економічне зростання в країнах та ступінь їхнього залучення у міжнародну торгівлю. З'ясовано позиції України у глобальному митному просторі за обраними для дослідження характеристиками.

16. Підтверджено просторову та функціональну асиметрії митного простору України. Зокрема, в процесі оцінювання виокремлено регіони, які характеризуються найменшим і найбільшим значеннями досліджуваних показників митного простору. Найбільш активними у митному просторі є м. Київ та Київська міська митниця, Київська область і Київська митниця, на які припадає найбільший зовнішньоторговельний обіг. За допомогою методу кореляційного аналізу та розрахунку коефіцієнта кореляції виявлено відсутність щільного зв'язку між обраними характеристиками митного простору України, що підтверджує його просторову асиметрію.

17. Визначено стратегічні вектори розвитку митного простору України, які спрямовані на збалансування та зменшення його ризиковості з урахуванням внутрішніх трансформацій, інтеграційних пріоритетів та залучення країни у глобальну економіку. На цій основі обґрунтовано, що реформування митниць і закріплення за ними чітких повноважень, розширення митного співробітництва, розвиток системи інституційно-організаційного управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення в умовах зростаючих викликів глобального середовища сприятимуть збалансуванню митного простору країни на основі підходів, закладених у ризикоорієнтованій парадигмі формування митного простору України.

Основні результати дослідження використовуються у діяльності Комітету з питань податкової та митної політики Верховної Ради України, Державної фіскальної служби України, Українського національного комітету Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine), ТЗОВ «Рімексон», Регіонального центру з інституційного розвитку європейського регіону Всесвітньої митної організації, а також у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Войцещук А. Д. Митний простір України: глобальні виклики та ризики: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 438 с. (25,5 д. а.).
2. Актуальні питання теорії та практики митної справи: монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка [Бережнюк І. Г., Пашко П. В., Войцещук А. Д. та ін.]. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. 428 с. (особистий внесок автора: обґрунтовано напрями зниження ризиків у митній справі) (0,3 д. а.).
3. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика: монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка [Бережнюк І. Г., Брендак А. І., Булана В. В., Войцещук А. Д. та ін.]. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2014. 288 с. (особистий внесок автора: аргументовано важливість управління ризиками при спрощенні митних процедур) (0,27 д. а.).
4. Voytseshchuk A. Some functional and institutional reform aspects of state customs affairs of Ukraine. Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: monograph. Wroclaw, 2016. P. 91–97 (0,36 д. а.).
5. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Тарифне регулювання зовнішньої торгівлі в Україні. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. 2005. Вип. 210, т. IV. С. 930–936 (особистий внесок автора: визначено тенденції застосування інструментів тарифного регулювання в Україні) (0,13 д. а.).
6. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Митна політика: фіскально-регулюючий аспект. Київ: Мануфактура, 2005. 160 с. (особистий внесок автора: розкрито світовий досвід реалізації митної політики та протидії ухиленню від сплати митних платежів) (3,4 д. а.).
7. Войцещук А. Д. Підвищення кваліфікації працівників митних органів України – елемент системи управління освітньою діяльністю відомчого навчального закладу. Вісник Академії митної служби України. 2006. № 4 (32). С. 124–127 (0,28 д. а.).
8. Войцещук А. Д., Бережнюк І. Г. Сутність, структура та управлінський зміст митних правил і процедур. Вісник Академії митної служби України. 2007. № 4 (36). С. 8–13 (особистий внесок автора: обґрунтовано суть митних процедур і формальностей відповідно до Кіотської конвенції) (0,18 д. а.).
9. Войцещук А. Д., Бережнюк І. Г. Організаційна структура митної служби та митного органу: шляхи оптимізації. Вісник Академії митної служби України. 2008. № 4 (40). С. 23–31 (особистий внесок автора: обґрунтовано структурні зміни в управлінні митною системою України) (0,18 д. а.).

10. Войцещук А. Д. Митна вартість як інструмент захисту економічної безпеки держави. Економіка і держава. 2009. № 11. С. 95–96 (0,39 д. а.).

11. Войцещук А. Д. Реформирование структуры и управления государственной таможенной службы Украины: проблемные вопросы. Налоги и финансовое право. 2010. № 4. С. 291–296 (0,48 д. а.).

12. Войцещук А. Д. Запровадження професійно-психологічного добору кадрів на службу до митних органів України як один з заходів удосконалення системи розвитку персоналу. Університетські наукові записки. 2010. № 4 (36). С. 351–354 (0,31 д. а.).

13. Войцещук А. Д., Фесько Д. Л. Митне регулювання в умовах глобалізації. Вісник Академії митної служби України. Державне управління. 2010. № 3 (3). С. 57–61 (особистий внесок автора: розкрито роль міжнародних стандартів у спрощенні митних процедур) (0,20 д. а.).

14. Войцещук А. Д. Проблеми визначення правового статусу посадових осіб митної служби України. Вісник Державної служби України. 2011. № 1. С. 47–49 (0, 22 д. а.).

15. Войцещук А., Бережнюк І., Джумурат О. Система управління ризиками у міжнародних стандартах та митному кодексі України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2012. № 5–2. С. 9–15 (особистий внесок автора: проаналізовано відповідність Митного кодексу України світовим стандартам управління ризиками) (0,18 д. а.).

16. Войцещук А. Д. Захист інформації в комплексній системі «Електронна митниця» як одна зі складових економічної безпеки держави. Вісник Академії митної служби України. Технічні науки. 2013. № 1. С. 18–24 (0,53 д. а.).

17. Войцещук А., Крисоватий А., Гуцул І. Диверсифікація векторів підготовки фахівців для митно-податкової сфери. Економіст. 2015. №7. С. 19–22 (особистий внесок автора: обґрунтовано роль кадрового забезпечення митних органів у формуванні ефективної фіскальної політики та економічної безпеки України) (0,31 д. а.).

18. Войцещук А. Д. Детермінанти розвитку митного простору країни як складової економічного простору під впливом глобалізації. Інноваційна економіка. 2016. №11–12. С.18–24 (0,62 д. а.).

19. Войцещук А. Д. Інституційні зміни управління митними ризиками в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 3. С. 15–21 (0,77 д. а.).

20. Войцещук А. Д., Вірковська А. А. Митні аспекти захисту національних економічних інтересів країн. Економічний аналіз. 2016. Т. 24. № 1. С. 106–113 (особистий внесок автора: розкрито роль митної політики у забезпеченні безпеки міжнародної торгівлі та реалізації національних економічних інтересів) (0,58 д. а.).

21. Voytseshchuk A., Stopenchuk S. Risks of moving cultural property across the customs border: challenges for Ukraine. Схід. 2016. № 4 (144). Р. 17–22 (особистий внесок автора: визначено ризики та загрози переміщення культурних цінностей через митний кордон України) (0,51 д. а.).

22. Войцещук А. Д. Залучення кінологічних команд та скануючих систем до процедур митного контролю для попередження ризиків митного простору країни. Інфраструктура ринку. 2017. Вип. 11. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/11-2017>. С. 3–10 (0,82 д. а.).

23. Войцещук А. Д. Процеси економічної інтеграції в збалансуванні глобального митного простору. Сталий розвиток економіки. 2017. № 3 (36). С. 37–45 (0,50 д. а.).

24. Войцещук А. Д. Інформаційні технології у забезпеченні безпеки митного простору України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2017. № 5 (33). С. 84–89 (0,58 д. а.).

25. Войцещук А. Д. Ефективність інституційно-організаційного забезпечення управління ризиками митного простору України в контексті світових тенденцій. Інноваційна економіка. 2017. № 7–8. С. 5–12 (0,64 д. а.).

26. Войцещук А. Д., Вірковська А. А. Сучасні тенденції спільної зовнішньоторговельної політики ЄС у контексті захисту митного простору. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2017. № 6 (34). С. 35–41 (особистий внесок автора: визначено особливості митної політики ЄС у контексті захисту митного простору) (0,43 д. а.).

27. Войцещук А. Д. Ризики транскордонного переміщення небезпечних відходів для митного простору країни. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 19. С. 5–12 (0,75 д. а.).

28. Войцещук А., Пархоменко В. Інспекційно-доглядові комплекси в системі управління митними ризиками. Економічний дискурс. 2017. Вип. 1. С. 7–14 (особистий внесок автора: обґрунтовано доцільність використання інспекційно-доглядових комплексів у системі управління митними ризиками) (0,48 д. а.).

29. Войцещук А. Д. Фіскальні та нефіскальні ризики митного простору України в умовах лібералізації торгівлі й спрощення митних процедур. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. Вип. 5. С. 64–69 (0,56 д. а.).

30. Voytseshchuk A. D. Identification of chemical and explosive goods while transferring through customs border: global threats and challenges for countries. Схід. 2017. № 4 (150). Р. 5–11 (0,60 д. а.).

31. Voytseshchuk A. D. Contraband of goods and customs offense: the assessment of global challenges and problems for Ukraine. EUREKA: Social and Humanities. 2017. Num. 5. Р. 38–47 (0,86 д. а.).

32. Войцещук А. Д., Івашук І. О., Запужляк В. З. Просторові асиметрії регіональної економічної інтеграції. Економічний аналіз. 2017. Т. 27, № 3. С. 266–275 (особистий внесок автора: аргументовано роль інтеграції у лібералізації торгівлі через зниження тарифних бар'єрів) (0,33 д. а.).

33. Войцещук А. Д. Світовий досвід та вітчизняна практика захисту об'єктів права інтелектуальної власності: митний аспект. Економіка і управління. 2018. № 1 (77). С. 35–41 (0,55 д. а.).

34. Войцещук А. Д. Оцінка впливу митного простору країн на збалансований розвиток в глобальному середовищі. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 3 (131). С. 126–133 (0,48 д. а.).

Наукові праці апробаційного характеру:

35. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Світова організація торгівлі та перспективи вступу до неї України. Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. курс., студ. та молодих наук. (Дніпропетровськ, 14 квіт. 2006 р.). Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. С. 20–22 (особистий внесок автора: обґрунтовано тарифні аспекти вступу України у СОТ) (0,14 д. а.).

36. Войцещук А. Д., Іващук І. О. Определение и контроль таможенной стоимости в условиях глобального пространства. Ломоносов 2006: сб. тезисов Междунар. конф. студ., асп. и молодых учен. по фундаментальным наукам. (Москва, 12–15 апр. 2006 г.). Москва: КДУ, 2006. С. 208–210 (особистий внесок автора: розкрито роль контролю за визначенням митної вартості у митній справі) (0,07 д. а.).

37. Войцещук А. Д. Актуальні питання порушення митного законодавства та економічна контрабанда у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. статей VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 трав. 2009 р.). Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. С. 151–152 (0,08 д. а.).

38. Войцещук А. Д. Професійна підготовка працівників митних органів – складова частина ефективного державного управління. Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15–16 трав. 2009 р.). Дніпропетровськ: НАДУ, 2009. С. 235–237 (0,09 д. а.).

39. Войцещук А. Д. Правовий режим зовнішньоекономічної діяльності. Формування і ефективне використання ресурсного потенціалу територій, галузей і підприємств національної економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Хмельницький, 29–30 верес. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 32–36 (0,10 д. а.).

40. Войцещук А. Д. Особенности повышения квалификации персонала таможенных органов Украины. Модернизация таможенного дела – актуальная задача современного развития ФТС России: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 22 окт. 2010 г.). Москва: Изд-во РТА, 2011, С. 226–229 (0,18 д. а.).

41. Войцещук А. Д. Основні форми міжнародного економічного співробітництва України. Основні напрямки і механізми ресурсозбереження в системі антикризового управління виробництвом: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 13–14 жовт. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 44–46 (0,16 д. а.).

42. Войцещук А. Д. Участие Украины в евразийском диалоге: тенденции и перспективы. Таможенный союз Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации: современность и перспективы развития в контексте

формування Єдиного економічного простору: сб. докладів III Міжнарод. науч.-практ. конф. (Мінск, Білорусь, 20–21 сент. 2012 г.). Мінск, 2013. С. 79–82 (0,20 д. а.).

43. Войцещук А. Д. Участь України в євразійському діалозі: перспективи і ризики. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України: матеріали Всеукр. науч.-практ. конф. (Київ 25 квіт. 2013 р.). Київ: НАДУ, 2013. С. 349–350 (0,08 д. а.).

44. Войцещук А. Д. Упровадження ІТ-технологій у митній службі України та пов'язані з цим ризики. Інтегроване управління кордоном: теорія та практика: матеріали Міжнар. науч.-практ. конф. (Хмельницький, 21–22 трав. 2013 р.). Хмельницький: Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2013. С. 111–112 (0,08 д. а.).

45. Войцещук А. Д. Фіскальна ефективність митних органів: шляхи підвищення. Світовий досвід упровадження індикаторів результативності діяльності органів державної податкової служби: зб. наук. праць за матеріалами Наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 берез. 2013 р.). Київ: АЛЕРТА, 2013. С. 20–21 (0,10 д. а.).

46. Войцещук А. Д. Ротація у державних структурах як один з ризиків: міжнародний досвід. Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України: IV Наук.-практ. семінар з міжнар. участю (Тернопіль, 19–20 черв. 2013 р.). Тернопіль, 2013. С. 73–76 (0,13 д. а.).

47. Войцещук А. Д., Бережнюк І. Г. Ризикологія в митній сфері. Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти: матеріали Міжнар. науч.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 30 листоп. 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 45–46 (особистий внесок автора: аргументовано необхідність врахування ризиків у митній сфері) (0,08 д. а.).

48. Войцещук А. Д. Вплив інституційних реформ системи митного регулювання на ефективність діяльності митних органів. Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур: збірник тез Наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 верес. 2014 р.). Хмельницький: Державний науково-дослідний інститут митної справи, 2014. С. 26–30 (0,18 д. а.).

49. Войцещук А. Д. Актуальні питання зменшення ризиковості та забезпечення безпеки митного простору України в умовах глобалізації. Напрямки та тенденції розвитку економіки України: матеріали Міжнар. науч.-практ. інтернет-конф. екон. спрямування (Тернопіль, 20 груд. 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 79–81 (0,15 д. а.).

50. Войцещук А. Д. Контрафакт пестицидів та контрабанда прекурсорів: ризики та заходи протидії. Актуальні виклики сучасної науки: матеріали Міжнарод. науч. конф. (Переяслав-Хмельницький, 26–27 дек. 2017 г.). Переяслав-Хмельницький, 2017. Вып. 12 (20), ч. 2. С. 153–155 (0,18 д. а.).

51. Войцещук А. Д. Освітні технології підготовки та підвищення рівня професійної компетентності фахівців у митній сфері. Проблеми сучасної Європи та України: матеріали Міжнар. науч.-практ. інтернет-конф. студ. та

молодих вчен. (Тернопіль, 25–26 трав. 2018 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2018. С. 20–21 (0,11 д. а.).

52. Войцещук А. Д., Ксенжук О. С. Проблеми залучення індустрії дорогоцінного каміння та дорогоцінних металів до міжнародного злочинного бізнесу. Двадцять дев'яти економіко-правові дискусії: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 19 лип. 2018 р.). Львів, 2018. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2497/> (особистий внесок автора: обґрунтовано проблему незаконного обігу дорогоцінного каміння та дорогоцінних металів) (0,08 д. а.)

53. Войцещук А. Д. Вплив характеристик митного простору на глобальний збалансований розвиток. Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в сучасних умовах: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 10 верес. 2018 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2018. С. 10–11 (0,12 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Войцещук А. Д. Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в глобальному середовищі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2018.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретико-методологічних засад і прикладних аспектів формування ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України в глобальному середовищі. З'ясовано основні детермінанти формування митного простору та визначено потенціал інтеграційних процесів у його функціонуванні. Розроблено структурно-логічну схему формування ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору та ідентифіковано й оцінено його ризики. Проаналізовано основні фіскальні та нефіскальні ризики митного простору України. Розроблено заходи протидії ризикам, які негативно впливають на збалансованість митного простору України. Встановлено взаємовплив глобального розвитку та функціонування митного простору країн, оцінено стан асиметричності митного простору України, обґрунтовано стратегічні вектори розвитку.

Ключові слова: глобальна інтеграція, глобальне середовище, збалансованість простору, лібералізація міжнародної торгівлі, митні інституції, митний простір, регіональна інтеграція, ризикоорієнтована парадигма, спрощення митних процедур, управління ризиками, фіскальні і нефіскальні ризики.

АННОТАЦИЯ

Войцещук А. Д. Рискоориентированная парадигма сбалансирования таможенного пространства Украины в глобальной среде. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные

экономические отношения. – Тернопольский национальный экономический университет. – Тернополь, 2018.

В диссертации осуществлено комплексное исследование теоретико-методологических основ и прикладных аспектов формирования рискоориентированной парадигмы сбалансирования таможенного пространства Украины в глобальной среде. Выявлены основные детерминанты формирования таможенного пространства и определен потенциал интеграционных процессов в его функционировании. Разработана структурно-логическая схема формирования рискоориентированной парадигмы сбалансирования таможенного пространства, идентифицированы и оценены его риски. Проанализированы основные фискальные и нефискальные риски таможенного пространства Украины. Разработаны меры противодействия рискам, которые негативно влияют на сбалансированность таможенного пространства Украины. Установлено взаимовлияние глобального развития и функционирования таможенного пространства стран, оценено состояние асимметричности таможенного пространства Украины, обоснованы стратегические векторы развития.

Ключевые слова: глобальная интеграция, глобальная среда, сбалансированность пространства, либерализация международной торговли, таможенные институты, таможенное пространство, региональная интеграция, рискоориентированная парадигма, упрощение таможенных процедур, управление рисками, фискальные и нефискальные риски.

ANNOTATION

Voytseshchuk A. D. Risk-oriented paradigm of balancing Ukraine customs space in the global environment. – Manuscripts.

Thesis for the degree of Doctor of Economics, specialty 08.00.02 – World economy and international economic relations. – Ternopil National Economic University. – Ternopil, 2018.

The thesis investigates a complex research of theoretical and methodological principles and applied aspects of development the risk-oriented paradigm of balancing Ukraine customs space in the global environment. It is substantiated the influence of globalization on international cooperation deepening and on development of international economic relations. The most significant trends of global economic development in the last decade are outlined. It is proved the objectivity of absorption the global countries integration. There are presented the interpretation of the essence of the customs space, its functions, hierarchical levels and functional characteristics. The main determinants of the creation of the customs space as a component of the global economic space are identified. There are substantiated the peculiarities of the choice of countries by the model of creation of the customs space with consideration of their foreign economic openness. The potential of integration processes in solving the problems of customs space functioning is determined on the basis of monitoring of regional economic integration processes in world scale. There are found out the main problems of economic

integration of countries that block the balance of customs space and that increase uncertainty.

The structural-logical scheme of development the risk-oriented paradigm of balancing customs space in the global environment is developed. The asymmetry of the global customs space is established. The risks of customs space in the global environment are identified. There are defined the preconditions of systemic risks emergence for the customs space of Ukraine under the influence of the global environment. There are outlined the institutional support, basic organizational and managerial approaches to evaluation of the risks in customs space. It is estimated the foreign trade preconditions and prospects of Ukraine's integration into the global customs space taking into account the requirements of the Association Agreement between the European Union and Ukraine, documents of the World Trade Organization and the World Customs Organization. It is ground the logistic-service concept and innovation-information technologies in the development of Ukraine's customs space in the global environment scale.

There are analyzed main fiscal and non-fiscal risks of the customs space of Ukraine, which are dipped under the influence of global environment challenges, and there are proposed directions of their reduction. There are determined the changes in the tariff protection of the customs space of Ukraine and there are determined the application of non-tariff instruments that took place after the signing the Agreement between European Union and Ukraine. Measures to counteract the risks are developed that are related with smuggling and customs violations; non-fiscal risks that have negative effect on ecology and balance of Ukraine's customs space. There are identified the risks of insecurity the rights of intellectual property objects in Ukraine.

There are determined the mutual influence of the global sustainable development and functioning of the customs space of the countries that reflect the social, ecological and economic aspects of balanced development, there are defined the structure of connections and dependencies between variables, the factor structure of the investigated sets and there are identified the countries in the global coordinate system [customs space, sustainable development]. The influence of customs space characteristics on attracting countries into international trade and economic growth has been calculated. Ukraine's position in the global customs space is determined, the state of its asymmetry is estimated and the possibilities of balancing are determined. The main institutional changes that minimize its riskiness, that increase its balance (in the context of growing global challenges) are determined. The dominant directions of international cooperation of Ukraine are described. The strategic vectors of development of Ukraine's customs space in the global environment are substantiated.

Key words: global integration, global environment, balance of space, liberalization of international trade, customs institutions, customs space, regional integration, risk-oriented paradigm, simplification of customs procedures, risk management, fiscal and non-fiscal risks.

Підписано до друку 16.04.2019 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,0.
Зам. № А015-19. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua